

П6449

156516

МОЛОДНЯЖ

3

З М І С Т

Поезії: Д. Гордієнко, І. Гончаренко, Г. Косяченко, О. Влизько, Д. Чепурний, М. Крикун.

Проза: О. Кундзіч — Де-факто.
Л. Скрипник — За ґратами; О. Донченко — Золотий павучок; І. Ковтун — Дві зустрічі.

Статті: М. Рудерман — Про „Нову Генерацію“, М. Мотузка — Українська преса під Польщею; Є. Холостенко — Сучасні молоді гравери.

Літературно-мистецька хроніка.

Бібліографія.

Б Е Р Е З Е Н Ї

Ц К Л К С М У

ЖАРКІВ
1928

1933
9351

25
1933

Ціна 50 коп.

Журнал продають по всіх книгарнях
видавництв та кіосках Контрагентства
« :: :: Друку на Україні :: :: »

V.N. Karazin Kharkiv National University

01118915

8

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

А. Александрович (Білорусь), Багмут І., Барашка Іл. (Білорусь), Бойко І., Влизько О., Вухналь Ю., Галь Церво (Польща), Гаско М., Голуб Ф., Гончаренко Ів. (Лубні), Голота Петро, Гордієнко Дм., Гримайло Я., Даніман Б., Десняк В., Строменко В. (Дієв Марко) (Запоріжжя), Донченко Олесь, Дубовик М. (м. Дніпропетровське), Дукин М., Дудар Ал. (Білорусь), Заліський П., Зарва І., Затонський В., Клочья Ан., Коваленко Б. (Київ), Косарик-Коваленко Дм., Ковтун Ів., Кожушний Марко, Конторин О., Корнійчук О., Коряк В., Кузьмич В., Кундзіч Олексій, Кулик Ів., Кириленко Ів., Ладен О., Лакиза П., Лимар В., Ліберман Д. (Стара Бухара), Масенко Терень, Момот Ів., Новіков Г. (Кривий-Ріг), Новицький М., Овчаров Г., Озерний Т., Палівець Ів. (Кремінчук), Первомайський Леонід, Пуччето Макароні, Радченко П., Рудерман М. (Москва), Сидоров А., Скрипник Л. (Сталіно), Скрипник М., Смілянський Л., Таран Ф., Теодор Орисіо, Толкачов П. (Азербайджан), Усенко Пав., Шевченко Ів., Шеремет М., Шульга-Шульженко М. (Умань), Хвиля Андр., Худяк В. (Донбас), Філіпов О., Фомин Євген (Херсон), Фурер В., Юринєць В.

РІК ВИДАВАННЯ—ДРУГИЙ

„МОЛОДНЯК“ — виходить що-місяця (1—15 числа) на 8—10 друкованих аркушів (128—160 стор.).

„МОЛОДНЯК“ — продається в усіх залізничних кіосках Контрагентства Друку на Україні.

ПЕРЕДПЛАТА ЖУРНАЛУ „МОЛОДНЯК“:

На рік	4 карб.
На 6 міс.	2 „
На 3 „	1 „ 10 коп.
На 1 „	— „ 40 „
Ціна окремого № (в роздр. продажі) — 50 коп.	

Передплату надсилати на адресу: м. Харків, Пушкінська вул., № 24 (поштова скринька 300). Видавництво „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО“, журнал „МОЛОДНЯК“

Літературно-критична БІБЛІОТЕКА журналу „МОЛОДНЯК“

Літорганізація та редакція журналу „МОЛОДНЯК“ розпочали видання літературно-критичної бібліотеки. До бібліотеки ввійдуть збірки прози, поезії та критики. Розмір кожної книжки від 2 до 3 друк. аркушів.

КНИЖКИ, ЩО ВИЙШЛИ Й ПОСТУПИЛИ В ПРОДАЖ:

Олексій Кундзіч—В ущелинах республіки. Новели. Стор. 80, ц. 45 к.
Вол. Кузьмич—Італійка з Мадженто. Повість. Стор. 96. Ціна 65 коп.
Іван Момот—Літературний комсомол. Критичні статті. Ст. 96, ц. 45 к.
Юрій Вухналь—Початкуючий. Літературні гуморески. Стор. 54, ціна 35 к.

ВИГОТУВАНО Й ЗДАНО ДО ДРУКУ ТАКІ КНИЖКИ:

Володимир Юринєць—Значіння Плеханова для марксистської соціології мистецтва.

Леонід Первомайський—Оповідання.

В. Строменко (Марко Дієв)—Плавні. Оповідання.

Лев Скрипник—Вибух. Оповідання.

Петро Радченко—Скрипка. Оповідання.

Лев Скрипник—Двісті п'ятдесят перша верства. Оповідання.

Крім цих книжок, по бібліотеці буде видано збірки авторів:

ПРОЗА — Андрій Клочья, Л. Смілянський, П. Радченко.

ПОЕЗІЇ — Ярослав Гримайло, Іван Гончаренко, Олесь Донченко, Євген Фомин.

КРИТИКА—Вол. Коряк, Андрій Хвиля, Борис Коваленко.

Замовлення надсилати на адресу: Харків, вул. Вільної Академії, № 6. Видавництво „Пролетарий“.

K 6516

МОЛОДНЯК

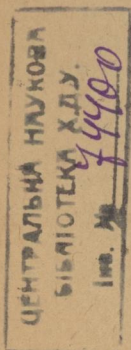
ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

О Р Г А Н Ц К Л К С М У

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Ф. ГОЛУБА, П. ЛАКИЗИ, Т. МАСЕНКА,
О. ФІЛПОВА, П. УСЕНКА

3
—
(15)

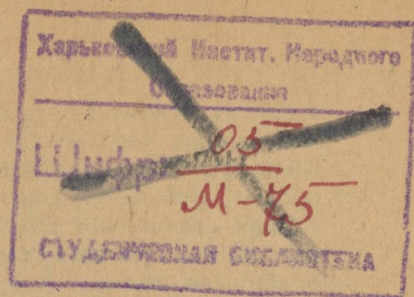

БЕРЕЗЕНЬ 1928 ХАРКІВ

59 68

Укрголовліт № 41/ж
Друкарня ВУЦВК'у
„Червоний Друк“.
Зам. № 2089—2000.

ОЛЕКСИ КУНДЗИЧ

ДЕ-ФАКТО

Роман

ЧАСТИНА П'ЯТА*

КОМСОМОЛ

1.

Одержав листа від Наталки Басенкової. Писала:

Здрастуй, дорогий товаришу!

Валько приписав мені листа та й дав твою адресу, і так мені радісно стало, що можу написати тобі кілька слів про наше життя-буття і пожаліти, що тебе нема тут, і не заглянеш ти ніколи в своє село і не напишеш.

Негарно, дорогий Юрку, так забувати своїх товаришів! Виношу тобі за це сувору догану і підшиваю тобі цю догану до справи, що забув ти свою ячейку і не згадаєш. Але я знаю, що ти мабуть так не сидиш, склавши руки, та й стільки років пройшло, що могли вони, ці роки, одірвати хоч якого щирого товариша!

Тепер я секретар у ячейці і важко мені, хлопці не хочуть слухати, не турбуються за комсомольський авторитет.

От Ганчар оженився без попа, бо піп захотів десять пудів пшениці, вони посварилися й мусили вінчатися без попа, а то були б з попом. Другі випивають, треті на свій же комсомол наговорюють, а наш товариш—твій і мій, Степан Очіпок пішов по негарній дорозі. Як був секретарем у нас мій сусіда Данило Колодочка,—не знаю, чи ти його знаєш,—то вони все чогось не ладили, бо Колодочка дуже високо несеться і хоче до рук усіх приборати, зловживає низовою владою на місцях, то він хотів так держати і Степана, а той не такий, щоб його взяти в руки... Ну, він і кинув комсомол. Вдома в нього нужда, пішов він і викрав Цикову крамничку з нашим сільським злодієм—Ворликом. Ворлик той і збив його з толку. Спочатку він у Степана переховувався, товаришував з ним, а потім бачимо: у Степана все цигарка-заготовка і гроші, і випиває Степан та лається—наплювать мені на комсомол! Я маю гроші й курю цигарки-заготовки, й не хочу, щоб наді мною хтось знущався.—Так він вийшов з під нашого впливу і виявив своє некомсомольське лице. Прийшов раз до мене п'яний та каже: може я буду народнім героєм, відомим розбійником, а вони мене на бюро тягнуть. Каже: мене широка дорога вже знає та боїться. Каже: вбив якогось крамаря і забрав з Ворликом гроші,—а перед тим бувало візьме газету і читає на третій сторінці, де про суд і злочини всякі. Бувало аж засвітиться весь: „от так ловко! Дивись, Наталко, сорок тисяч забрав парубічко

* Див. „Молодняк“ №№ 5, 6—7, 8, 9, 10, 11, 12—1927 р. та 1, 2—1928 р.

а стражу всипив і подушив. От так хлопець, це я розумію... "Тепер я побачила, чого це він цікавиться газетами. Сидить Степан у Бупрі в городі, бо підколов одного чоловіка... Раз я була з його матір'ю, просив, щоб зайти, ну, я не побоялась—пішла. Так, знаєш, шкода хлопця стало,—він тепер такий хороший, високий та вродливий. Як нагадала я про тебе, почав плакати... Аж дивно мені стало, що такий розбишака плаче. А потім каже:—„як би Юрко був—не пропав би я, не пішов би по такій дорозі“.—Я й не знаю, як би він зустрів тебе.

Такий то став наш товариш Степан Очіпок, і нема йому повороту. Що ж тобі про себе написати? Так нічого й нема. Вступила я з матір'ю в колектив і тепер оце секретарюю в ячeyці. Хлопці ті, що були при тобі, вважай, усі розбрелися: хто на робфак, хто в районі служить, хто в місті, а хто й у селі хазяйнує: поженилися та й забулися за комсомол. Тепер у нас усе нові, тебе мало знають. Я хочу передати секретарство та їхати теж учитися. Валько вчиться давно вже. Адамчук оженився із Бучковою студенткою, вона в нас учителює, а він служить у районі. Його з голови давно скинули, зараз у нас головою сільради дядько Калим, він гарний хазяїн і любить комсомольців, так що й мені од нього єсть іноді допомога в роботі. Недавно приїжджав до нас Остап Сиденків і привіз гарну бібліотеку. Він таки викликав з города настройщика, щоб рояль настроїв, тепер гарно грає. Як Остап був у селі, то в нас було повно людей у читальні й у клубі. Все Остап розказує, смішить і повчає. От гарна людина, і люблять його всі!.. Скажу я тобі, Юрку, мабуть буду я його дружиною, так він до мене ставиться. Сама не знаю, чи варта його і за що він мене сподобав. І не хотілося тобі про це писати, а написала. Хотілось похвалитися. А жінка його померла давно, кілька літ тому—од родів.

Ну, що ж тобі більше написати? Здається такі все. Швидко й додому йти. Сиджу я сама в клубі, всі вже розійшлися і давно ніч на дворі. Пиши, Юрку, це ціле щастя—щоб одержати від тебе кілька слів, як там і що там у вас у столиці. Ти тепер учений і може будеш сміятися з листа мого, але не смійся, бо Рідкодуби, це тобі не Харків... У нас селяни дуже про війну забалакали, читаю газету й не бачу такого, щоб війна. Може ти що напишеш? Ну, будь здоров! Добраніч тобі.

З компривітом Наталка Басенкова.

... А ще хотіла написати тобі про твого діда. Він тепер наче зовсім уже... того, як його сказати? тронувся. Виходжу раз у садок увечері, а він ходить у попа за клуною та молиться: „Земля і воля, земля і воля, земля і во-о-ля!..“—так молиться твій старий. Мабуть згадає перший рік революції, тоді не одному в голову вбилася така дурниця. Ну, я підійшла до нього, кажу:—Привіт вам од Юрка, діду! А він так довго подивився, аж страшно мені стало—очі блищать, обідраний, кошлатий. Каже:—„а що я Юркові тепер? Я мужик, а він, кажуть, міністром став“.—Шкода мені діда стало. Ніхто до нього й не заговорить, ніхто не подумає. Гірке життя було в наймитів за царського режиму! А радвлда з такими, як дід Гармата, вже не могла нічого зробити. Казала я йому про робземліс, а він питає: „та й що, комісаром буду? А печать на лобі поставлять?“—каже,—і почав молитись...

Ну, будь здоров. Уже перші півні співають.

З компривітом

Наталка Басенкова“.

2.

Все це стало Юркові наче за якоюсь димовою заслоною, далеко, трошки забуте й чуже. Дід... Ну, а мало дідів єсть на світі таких недорікуватих? Чи жаліти його? Чи жаліти всіх таких?.. А який толк із того? За Степана як прочитав, навіть чомусь не здивувався, наче чекав такого. Тільки шкода трохи стало. А зо всього, що залишилося в Рідкодубах, може, найріднішого була ця сама Наталка, комсомолка, що жалується, але робить, пише щось там у далекому селі ночами, переглядає протоколи, інформує райком та робить у колективі. Побачив тільки з її короткого листа те, що не дописала, чого не могла описати ширше. Побачив, що в селі багато змінилося, що не так просто з'явився отой колектив, що навіть зі Степаном у ячейці було багато турбот і хто знає, хто тому винен... А у всьому цьому борсається смуглява дівчина, турбується, іноді мабуть не знає, що вчинити, як запобігти, як боротися... Треба було б поїхати... але... Борись сама, Наталко! Помилляйся, шукай, борись. Тобі тепер легше, ніж було колись Юркові... а може й ні? Але кожному своє місце—ти комсомолка в нетрях далекого Поділля, а Юрко...

Юрко мешкає на Петинці в маленькій кімнатці, вимазаній гостро засиненим вапном. Од цього кімнатка ще темніша, але зручність і затишок панує в ній. На лампі абажур з блакитного позбираного паперу, етажерку з книжками завішено чистеньким перкальовим платочком, ліжко застелено синьою ватяною ковдрою, а портрети Леніна, Троцького й Буденого оздоблені кругами червоного паперу й нарізаними кетягами биндочок по краях, як то було в Наталі. В кутку на тряпочці стоять калози, на вішалці чорний френч самотньо й сумно обвис рукавами.

Юрко оглянувся по кімнаті, встав, підійшов до етажерки. Стояв задумано, затагнутий, як військовий, у чорній ленинградці до стану, в галіфе й у високих чоботях, як колись у Києві; розвинений, пругкий весь і стриманий в рухах, виглядав інтелігентним і здоровим хлопцем.

Постояв і знову сів, наче забувся, чого встав. А з люстра хороше ясне обличчя, зкусочком цятчатого галстука на шиї, задумано дивилося, і губи випускали дим од цигарки густими хмарками — одну за одною.

Юрко дивився через стіл у вікно.

Кімнатка в нього маленька й темнувата, і віконце невеличке, але з вікна Харків, видно. Широко й могутньо розстеляється він, покотився в яр, вигнався на зчорнілу гору, а в небо виставився великим замком будинок промисловости...

От і Харків. Холодний, прозаїчний, з чорними масивами будинків, зі станціями, заводами, з чахлими сквериками над брудними водами потоку свого, Лопани. От і він, Харків, молода, сувора, задимлена столиця. Такий діловий, строгий, без тінистих садків, без Дніпра, без Володимирських горок, без лірики Аскольдових кладовищ з янголочками.

Увечері з вікна видно—тільки вогні роються й миготять вдалині, як пшениця, стоять—лавою, а як підїжджаєш до Харкова—бачиш стрічку тих вогнів. Вона довга, довга. Ще й міста не видно, ще тільки електричний порох над містом, та стрічка вже на очах тягнеться стрімко в поля понад заводи.

От і Харків. Далека дорога до нього з подільських лісів, але коли хватить крови, пройдеш її, бо Харків шукає, висмоктує, втягує жилами своїми до себе тих, що хватає в них крови...

Наталка пише про діда Гармату. Чи не така ж доріженька, чи не таке ж бездоріжжя стелилося й Юркові в наймитах?.. За царського

режиму—як каже Наталка... Ліси викохали в ньому любов до волі, гордість і сміливість. Обізвався він на поклик турботних літ і пішов на той поклик, а опинився отут у Харкові.

На столі лежить конверт з Наталчиного листа і на ньому шкільним „чистописанням“ виведено:

„Харків. Завод**

калькуляційний відділ,

практикантові тов. Гарматі Юркові“.

Юрко зважив усе своє становище широко-середнього службовця, службовця, що робить у гущі робітничій, і подумав до Наталчиного листа, наче говорив з ним, з Наталкою:

„Отже, кожному своє місце, Наталко, в радянських республіках... Занесло мене!.. Річка...“

Згадав листа від одної товаришки з курсів. Вона почула, що Юрко в Харкові і розпитує, як потрапити до столичного Вуз'у. Так вона, між іншим, пише:

„Думала я бути заводом у семиріччі, обіцяли поставити у п'ятиріччі, тепер у глухому селі у двохріччі, і ще не знаю, в якій річчі я опинюсь...“

Отже, занесло. Повороту нема—й ні до чого вертатися. Життя нове й цікаве, і чужим стає твоє, Наталко, що ти пишеш. Роби, учися і вчи таких, як сама була. Прощай...

Так і в листі одписував. Ще писав:

„У нас великий комсомольський колектив і я зараз політосвітою на заводі. Робота трудна. Справа в тому, що в нас дуже різноманітна комсомольська гуща—єсть просто селяни, що недавно почали робити на заводі і нічим, крім полочки, не цікавляться; єсть хлопці, що одержують яку десятку, півтори десятки карбованців—це хлопці забиті, скупі і з заводу біжать як найшвидше додому в обивательські міщанські сем'ї, а котрі одержують більше і живуть самостійно, ті часто бувають задьористі, нахабні у поводженні. В нього мотильок на шиї, черевики джимі, а він стає на вулиці і мочить у вікно підвального помешкання. І це робить саме той молодий робітник, що почув ґрунт під ногами... Адже часто „бойові“ хлопці ті, що од них якраз чекати б роботи й культури, стають „шпаною“. Заводська шпана, це часто-густо—„стопроцентники“. Хоч я й думаю, що стопроцентних робітників у нас майже нема. У нас нема, щоб так, як у Європі: загубив роботу—вмирай. Іди на вулицю і вмирай. В нас скоротили—пішов на батьківщину в село, запустив бороду, набув коняку, сіє гречку і чекає роботи—їздить у місто відмічатися на біржі... Од того може й така у нас робітнича молодь: він тобі ніколи не задумається над тим, як буде в майбутньому, як буде в нас через два роки... Куди йде наша молода держава... Якийсь психологічний опортунізм, коли ти знаєш це слово...“

Ну, не всі такі. Деяким хлопцям авторитет свій дорожчий за утримання і за все. Єсть такі, що коплять свій авторитет, як скряга гроші. Навіщо він йому—такий великий і чистий, як золото? Дуже просто—для влади над товариством. З таких культурної освіти теж не доб'ється, бо культура вимагає власного почину, а ці товариші—це плановики, так би мовити—програмові хлопці. З них бувають чудові борці за світову революцію, вони ревниво стежать, як розгортаються події в Китаї, але подати заяву на свого зава ніколи не осміляться... Ощаджують отой свій авторитет...“

Власного нічого нема, крім гонору, все за директивами. Отже, трудно робити, але думаю справитися. Я ще тільки став оце завполітосом. Так писав, між іншим.

3.

В листопаді чомусь дихнуло весною: повіяв з півдня вітер; місто в центрі зчорніло, а на околицях тільки ослизли тротуари.

Освіжило. Сонце, в небі вовнисті хмари над Харковом. Вітер допалоє забутого бичка в руці. Юрко смачно по-ранішньому йде по-над крашені штахети, все надає кроку, посвистує...

А в калькуляції ще нікого нема. Завод важко двигтить корпусами, цехами. — Через вікно видно — кілька робітників котять по двору важку вагонетку й коло дверей контори стоїть машиністка і їсть свого ранішнього бутерброда.

Юрко виходить у подвір'я. Потім повертає в двір і йде до котельного цеху. Вітряною хвилею його обхоплює печельний брязкіт, скрегіт, писк. Залізо вие, залізо моторошно кричить, як останній істерик, залізо під залізом у людських руках. Залізо самокатується, мідне, підвладне й розлучене. Щоб покоряти його, треба мати дротяні нерви...

Робітники зосередковані, уважні, спокійні. Зрідка погляд, слово, та й годі. Знову зливається зі струментом — і автоматичні долота зрізують гайки на котлах, молотки б'ють, пилки ріжуть, скалки заліза м'яко вигинаються й лягають щільно обручами.

Ця хвиля зденеровваних згуків затопила. Став. Задивився. Впився очима в механічне долото, хотів запитати, як воно, — і запитав, але сам не почув свого голосу. Стояв мовчки.

Але недалеко від його ніг у чорній котловій утробі заворушилось щось і Юрко побачив, що то чоботи — великі чорні чоботи, як дві довбні. Чоботи ті почали висуватись, з'явилися зігнуті товсті коліна у ватяних штаних і врешті блискуча фуфайка та таке ж чорне та блискуче велике банькувате обличчя, глечиком донизу.

Він мовчки подає руку. Потім пояснює, що має до Юрка справу. Слів його не чути, бо величезний котел на варстатах якраз грає в цю мить усім своїм нутром, усім тілом під долотами, молотами, свердлами. Котельщик нахиляється до самого Юркового обличчя, так що запорошені сині білки, червоні в куточках очі і чорне, повибиване залізними скалками обличчя здається великим страшним і вимагаючим. Він кричить, перекошуючи рота, не то всміхаючись, не то від напруги.

— Заявку!.. да, мені заявку до партії!.. — і вже тихо, лагідно покиває головою: — да, до партії. — Юрко знижує плечима. — „Заявку, то й заявку“.

— Життя нема! — кричить той. — Кажу, життя нема, треба йти в комуністи, тоді хоч знатиму, за що страждати...

Покурили. Юрко вийшов.

Сьогодні йому знову нагадало те, що думав часто: невже в партію неминуче прийдеться вступити? — Йому від цього було якось неприємно, завжди було неприємно, коли розбирали анкети до вступу в партію, чи заговорювали про партизацію. Може тому, що взагалі нікуди не хотілося більше вступати, бо вступ у комсомол пам'ятався, як важка хворість — і його трудно було пережити, як сипняк. Та й то ж комсомол! У партію трудніше. Вияви, покажи, доведи...

У всякому разі сьогодні написати заяву, Подам чи не подам, а написати можна. Може й анкети попросити?

* * *

В ковальському цеху шум чіткиший, роздільний і виразний. Били автомолоти та дрібно між ними лязгали молотки в руках робітників.

Весь цей цех мав солідний урівноважений вигляд. Полум'я з печей одбивалося на ковальських постатях, обмазувало червоним жаром блискучі м'язисті обличчя, руки, і горіло червоними крапками в очах.

Коло молота збоку худорлявий з лиця, але плечистий і рукастий молодий робітник поставив носилки й почав нагортати шлаку. Юрка він помітив ще здаля і зрідка підводив голову, а коли той підійшов, він підвівся, кинув лопату й запитав:

— Є закурити, товаришу Гармато?

Цього хлопця Юрко зустрічав у клубі. Він був веселий, дотепний, меткий на слово, обличчя його грало, і це наче задавало тон усьому гуртові: як підморгне—так сміються, як підкине слово, повернеться—беруться за боки, а то заслухаються... А ячeyкова активістка, Антошка, з першого механічного, обвивала в жарт рукою за шию, примовляла, дивлячись на всіх і сміючись:—Ох, ти ж наш Верко-Оверко, комсомольчик наш, пісенник ячeyковий!..

А тепер Верко похмурий, і запитує він—чи є закурити—таким голосом і з такою міною на лиці, наче каже:—добре, що ти з'явився, товаришу Гармато, уб'ю з тобою яку чверть години та виматюкаю тобі своє становище, може од цього хоч трохи легше стане.—Носилки Веркові жалібно грюкнули, недбало кинуті на шлак і на залізники. Його товариш по носилках, здається, вже знає Верка в такі хвилини і, наче змовившись, без слів відходить до коваля, що зморщився, витягаючи штабу з печі і кидаючи її на землю.

Верко закурює мовчки, потім повертає голову до високих вікон і його кріпке, парубочьке обличчя має вигляд людини, що хоче пожалуватись і думає, чи варто.

Юрко делікатно заводить:

— Як робота—не дуже важка?

— Та будь вона проклята! Противна робота!.. Помовчав і згорда пояснив:—Я ж зі станка...

— Та й як же це?

— А так. Комусь у голові тісно стало—та й зняли... Яку п'ятку літ роблю на заводі, от і дали кваліфікацію—до шлаку поставили... Скорочення...

— Ну? І як же ти думаєш?—Юркове обличчя показує, що він питає з участю, з болем. І од цього Верко, видно, ще більше стає злий і гострий. Він каже, усміхаючись набік:

— Як думаю? Думаю за продуктивність праці та за індустріалізацію країни. Що мені думати? Про себе не думаю, тільки й того, що на гармонь порипаю увечері... Наплювати!..

4.

Веселий сніданок, що за останній час завели в цеху, вчора чомусь пройшов в'яло, а сьогодні невесело. Групог об'явив, що прочитають газету і тоді Верко щось утне, а Верко прийшов у другий механічний без гармонії. Він „качав воду“, „брав на бога“, „купував“, але не хотів підлягати ні дисципліні, ні вмовлянням, і дезорганізував роботу. Газети не дочитали. Почали розходитись, хто за чим. Коло Антошчиного варстака зостався Верко й Марко-слюсар, худорлявий, з обличчям нещільно й поморщено обтягнутим шкірою, завжди веселий, кумпанійський хлопець. Він останній час добре виганяв монету здільщиною і готовий був угостити пляшкою пива кожного, хто захоче його супроводити по пивнушках. Там він, коли послухаєш його,—свій чоловік. Все закулісне, всі нічні справи, всякі стосунки постійних одвідувачів з собою,—йому

відомі і знайомі. Ніхто не каже, що Марко поганий комсомолец. Нічого схожого.

От, наприклад, Гармата у своєму вступному слові на „вечорі побуту“ казав:

— „Є комсомольці, що кожна літера кожного обіжника, директиви і плану у них тримається в пам'яті, вони ходять повні тими літерами, ходять обережно, витримано, наче бояться, щоб не розтрусити їх, щоб не забути, як підписується секретар колективу та секретар райкому,— бояться засміятись і сказати слово, щоб не загубити авторитету. Ці комсомольці завжди надуті, розмовляють тільки з членами бюро і поглядають на всіх так, наче хочуть записати в блокноті про поведінку, щоб викликати на бюро.

І ці комсомольці вважають, що вони істинні революціонери, що вони йдуть за завітами Леніна. А колективізму, готовності до товариської допомоги, юнацької жвавости, сміху, кумпанійського почуття в них нема...“

Не такий Марко. Круг Марка й на зборах люблять посидіти товариші; хлопці й дівчата. Він весь час поверта голову то до одного, то до другого, тому записку, тій цукерку, тому моргне, тому репліку підпустить—гуртує круг себе. А це не погано. Марко хороший комсомолец. Ходить у пивну, але хто не ходить у пивну? Як би про це було на зборах—почали б, а так Марко й не криється, і половина комсомольців знає, кожному стиха, по-секрету:

— От сьогодні в п'ять годин ранку танцювала одна! На красоту!

Або пристає п'яного—лопнути зі сміху:

— Сволочи і-і!—крутить хисткою головою, на в'язах не держиться...— сволочи, убили чоловіка!.. Грай, холера, бо умреш, грай, розбивай мою грудь, винімай мою душу... На тебе, на! на ейо!..—бере од грудей, хватає повітря й подає з перекошеним ротом, посоловілими очима.—Ги-ик! ги-ик!

Марко співав оперетою. В нього гарний голос, заслухаються, а ніхто не зазначить у ньому чудового співака. Він розказує:

— Сьогодні виходить якийсь пропитий тіятральщик... (Гладить груди. Закидає голову).—Граждане, позвольте спеть вам... Уг... гм...

Не іскушай мене без нужди

Возвратом нежності твоей...

Марко пристає, і після третього рядка розсміється, але цей сміх буде несподіваний, бо Марко хвилько ле, переливає голосом, сильно акцентує, натискає, захоплює, і забудеш, слухаючи, що це він тільки показує, а не виступає солом...

Так от Марко розказує всім на одинці, на пару. Ніхто доносити не буде. Та де на Марка доносити! Це ж душа, а не товариш! З тих людей, що не мають ворогів. Єсть люди, що ніде не мають ворогів, навіть у місті, навіть на посаді, навіть у якому б то не було підприємстві. Врешті такі люди, як Марко, не вміють бути підприємцями... Душа. Кожний посміється... Чому б не розказувати? Не все можна розказувати на зборах, а по-за зборами зовсім інша справа, але збори—то теж інша справа. Збори для обіжників, для витриманих доповідів, для прийому в комсомол і щоб виносити догани...

Марко всміхався, і шкіра на носі натяглася складками до щік, як поморщена палатка. Він тримав свою руку за поясом у Оверка й говорив:

— А здорово ти вчора. Знаєш,—я сидів, слухав, так мурашки пішли по спині. Сьогодні—на-пару, чи прихватимо Шурку?..

Словом—коли гудок програв до роботи—вони вже змовилися.

5.

Юрко пройшов кілька цехів, поговорив з групорами, сказав хлопцям прийти на нараду і вертався в калькуляційний відділ. Проходячи між робітників, за звичкою розпрямляв збірки під поясом, твердо ступав, трошки одхиляючись назад, з'осередкований у собі, строгий, холодний і вітався коротко, кивнувши головою, як проходив коло знайомого робітника. Йому відповідали на привітання хто як. Інші підводились, відповідали і знову нахилились до роботи, тільки потім у спину дивилися на впевнену постать, інші що небудь казали, аби заговорити, а інші запитували, що чути — і Юрко швидко, але ввічливо відбував з ними коротку розмову.

Заводським життям цікавився, вивчав, і тому знав, що де сказати. В його роботі був зміст того заводського життя і в його виступах було чути мову з робітниками, не з тими, що в газетах, не з тими, що виносять резолюції і привітання, але з робітниками саме цього заводу, саме з цими от, що приїжджають із сіл і на станціях, на яким небудь Високім, Рижові чи Люботині чекають поїзда, міняються нахабними анекдотами; що бувають по пивнушках, що вдома радяться зі своїми обивателями-жінками, а на заводі ревізують роботу партії; що цікавляться кооперативом і не цікавляться китайськими подіями, що активно переводять політику радвлди там, де конкретно вигідно, як той дядько, що про нього казав Ленин. До цієї гущі Юрко вмів говорити, бо прислухався, приглядався і підходив до них безпосередньо. Активність Юркова ішла не через призму газет, газети давали йому тільки орієнтацію, а життя та його натура безпосередньої чутливої людини — можливість розуміти й діяти в тон, скеровуючи за своїми тепер уже усталеними поглядами. Юрко легко вивчав усякі верстви суспільства, сприймав самий їх дух своєю декласованою гнучкою душею гутаперчевого інтелігента і тому швидко вивчив робітників.

Його поважали, бо Юрко говорив те, що почував за потрібне, не церемонячись сказати не так, як казав перед ним хто небудь із заводських бюрократів. За це й любили комсомольці: Гармата хоч і член бюро, а якось розуміє кожного, і як треба, то й свою власну думку скаже, і бюровці з ним рахуються. Кілька разів уже трапилось так, що Юрко просив занотувати свою особисту думку, що до певного питання, і потім збори після впертої боротьби з бюро стверджували саме його думку.

Комсомольці дружили з Юрком і любили, його ще за те, що в клубі на підготовках до вечорів він був веселий, добре брав підголосником у гурті, грав на піяніні вальси, краков'яка, польку і „гоп со смиком“. А коли хто інший грав, він умів жваво вистукувати чочітку. Не загублюючи себе, Гармата іноді розпускався, наче одслонював свою витримку, як заслону, і ставав „своїм у доску“. Може нагадував у той час теплушки, іліс, повстанців і гармоніку, може нагадував фронт, Вепра, бої і станції, не хотів бути „стопроцентним“ бюровцем, не хотів і не вмів вистежувати за поводженням, щоб потім говорити про комсомольську тактику. Гармоніка то й гармоніка! На заводському дворі покрутитися з веселою Антошкою, потупати з хлопцями, посміятись, а то іноді, не дуже голосно, і соромницької заспівати.

Гармоніку ще з тих літ любив до нестями. Гармоніка нагадувала про молодість, про те, що служба службою, що політика політикою, що — чорт візьми!

І за ці настрої любили комсомольці, — за — „чорт візьми“. В собі Юрко був певний, бо знайшов урешті свою дорогу і йшов по ній, маючи

чітку, так би мовити, генеральну лінію. Колись у Києві в балачці з Костьом Овичем казав:—У комсомолі я спантеличився, але я так само спантеличився в 19-му році, коли ходив з бомбою на Троцького, а потім тією ж бомбою убив пана—і в 19-му знайшов своїх, і тепер знайду своє...

І Юрко знайшов.

6.

Після зборів схопилися: нема Верка. Збори були в клубі обіч модельного цеху, і ще до кінця зборів кілька дівчат пішли на гойдалку, що залишилася на спортмайдані з літа. Після зборів зібрався гурт. Вісім розчервонілих комсомольців—хлопців і дівчат розгойдувались, підлітаючи жажливо високо, врівень з перекладиною, а інші стояли дивились, готувались гойдатись—чекали черги, заспівали марш Буденого, потім „кірпічкі“ і все питали:

— Чому нема Верка?! Оце б потанцювати, щоб аж бабуня в гробі впріла!..

— Це вже другі збори його нема...

— Одрив од комсомолу...

Верко одривався.

Марко—той якось рівномірно: одвідував збори, жартував, розказував і одвідував коршомку. Навіть його комсомольський авторитет не дуже падав, тримався хлопець на жартівливих репліках, а от Верко почав одриватись.

7.

Вгощав Марко. Випили пару, взяли другу—випили, далі взяли третю пару і півпляшки білої. Удвох шість пляшок пива і півпляшки білої—хіба це велика порція для робочих хлопців? Дурниця! Так, тільки в голові трошки заморочилося.

Марко підсів ближче, нахилився, говорив багато, не перестаючи усміхатись, і все обзнайомлював, розказував свої враження і досвід:

— Тут хороше! Я тут, як удома. Бач, не дуже близько до центру і якось затишно, як удома. Мені навіть подобається, що тут льошок... Воно похмуре наче, але я звик, і ти, Верку, звикнеш...

Підморгнув офіціантові. Той підійшов, нахилився, слухав.

— Дайте, будь ласка, ще пару, тут же зі мною новий товариш. Треба вгостити... Познайомтесь... Отак. Ще пару.

Офіціант пішов.

Веркові хотілося сміятись.

В гамір, густий і розтріпаний, ускочило скільки веселих згуків, цокнулись, розбіглись, розбіглися, як у танці, перемішались, заскакали, перевертались і побігли черідкою в'юнкою стежечкою веселої мелодії.

Верко окрикнув придушено:

— Гармонь!..

В кутку на підмостках стояв спокійний з лиця, мовчазний, сухий, як скалка, одщеплена громом од деревини, чоловік—і грав.

Верко вслухався, перебирав механічно пальцями, витягав шию, стріпувався судорогою.

— Ех, пограть би мені! Пограть би!..

— Пограть?—от він закінчить, підійдемо, і я скажу, щоб дав тобі... Пограєш тут?..

Верко не вірив.

— Хіба можна?! Отут?!

Але п'яно туманилось у голові і пальці просилися до ладків.

Марко вже говорив з гармоністом, ставши ногою на підмостки і впершись ліктем у коліно.

Кивнув Веркові.

Верко встав, підійшов і враз стало напружено-радісно, якийсь радісний сум охопив сп'янілу голову—йому здавалося,—він уже сідає, бере гармоніку, схиляє щок на неї, пробує, прислухаючись, візьме мотівчика, поверне його, подивиться, схопить другого, третього і враз у нього прокидається митець—музика, він забув зачаділу залю, забув усе, рванув, сипнув дзвінкотними скляними підголосниками,—кинулись дівчатками-підлітками у душі згуки:

— Відчиніть, пустіть, засмійтесь, замовкніть.

Пройшлися поважні баси, повернулися, обернулися в гурті нижніх малят, ніжно прилащили їх альти...

Пурхнуло в очах туманним світлом,—так після блідастої осінньої ночі холодною зорею засвічується схід... Заламав хтось руки в розпачі, в жаданні, затоскнив одчайвно підголосник, а баси зажурено про щось перемовляються, питають... бубонять... Протягом війнула в душі пісня...

— А-ех!..

Хтось брязнув склянкою і розпластався на столі хрестом...

Верко не підняв щок з гармонії, тільки скинув глибокими, мов сонними очима, і невидима пружинка сіпнула куточок рота усмішкою. Хіба Верко не знає? Було завжди так: колись, як заграв, Настуся закохалася в один вечір, на заводі закачувала до нестями братва... Тому то й широко так розпалахалися, розпластались згуки, що згадалося Веркові давнє й недавнє хороше, дзвінке.

А навкруги заговорюють—голосніш, голосніш, бо музика протягом відшукує щілини в закупорених сухих душах, і вони розкриваються настіж, і вони наливаються соком минулого—бо у всякого, хто заходить сюди, є прекрасне минуле, свіже й соковите,—і тоді нахиляються один до одного, починають голосно розмовляти, починають згадувати, мріяти, і тоді стає гамірно...

Поводить очима музикант, думає: „Комсомольцям грати, чи вам?..“

І замовкає. Тоді всі замовкають, або говорять тихше, наче стало пусто, наче розвиднилось і не можна говорити—так вільно, одверто, як говорять уночі. Стає знову пустота, буденщина і якомось вільніше, і хазяями почувають себе офіціанти.

Верко сходить зі східців і звертається до Марка:

— Підемо!—Рішуче й безапеляційно.

8.

Верко заходив у коршомку, пив, п'янів і грав на гармонь.

Роботою не дорожив, згустив прогули, зайшов раз на комсомольські збори—нагострений і злий, готовий обстоюватись, коли говоритимуть. Але про нього не говорили.

Заходив, пив і грав. Його гастрольні виступи оцінював сам господар коршомки, він бачив, як реагують на цю вітряну музику відвідувачі. Потис руку й запитав з'умлено:

— Де ви вчилися?

Відповів холодно:

— Я робітник.

Спітніле обличчя знову стало з'умлене, а потім перемигнулись бляски на ньому—господар усміхався:

— Ай-яй... Добре граєте! Вип'ємо пива?..

Верко теж достойно оцінював господареву приязнь.

9.

Одного морозного дня, так, як мали підняти гудки на шабаш, до заводських воріт підійшов низенький хлопець із зарум'янілим невеличким обличчям і показав свою перепустку сторожеві.

— До ячейки!—кинув він, майже не затримуючись.

Ішов через подвір'я. Мав вигляд інтелігентний, чистий, незализаний. З-під сірого критого кошука з розпахнутими полами було видно сірий костюм, сталевого кольору галстук та шовкове кашне.

З контори вийшов Юрко і пішов до ячейки, перетинаючи дорогу гостеві, що прийшов до заводу.

— А я якраз до тебе! Здоров!

— Здоров! Здрастуй!—широ потиснув руку Юрко. — Так ти до мене? Накачувать?—Засміявся весело і самовпевнено.

Колись Юрко з невимовною пошаною ставився до Нагінка і прислухався до кожного його слова, але то було давно. Тепер Гармата й Нагінко—це дві сили, що стоять за одно, але не однаковими шляхами добиваються свого ідеалу.

Нагінко впевнений, толково прямолінійний, розміркований і надхненний комуніст. — „Не треба бути опортуністом навіть у цінуванні роботи партії й комсомолу. Треба уміти побачити лінію, синтезу. Сьогодні товариш Іванов на партійній нараді думає про те, що жінці треба зробити ще одно комбіне, але перед цілим світом поставлено факт роботи всієї партії—величезну пролетарську державу з її соціалістичними елементами в коріні перебудованого господарства, з комуністичними елементами в коріні перебудованої нової людини, нового колективу, нової гущі робітничої, селянської, нових, зовсім нових поколінь з її планом і можливостями, одвоєваними своєю ж кров'ю. Цього відрікти не можна, це єсть, це факт. Чому вам хочеться бачити товариша Іванова саме сьогодні, саме на нараді, саме коли він думає про комбіне, а не хочеться подивитись на отой факт, що його бачить цілий світ“.

Дві сили—Нагінко й Гармата.

Гармата теж надхненний молодий комуніст. — „Спалить к чортовій матері теперішню душу „хорошого“ програмового комсомольця, а її можна спалити, бо вона вся з паперу подрукованого, попечатаного, по підписуваного, заштампованого і зареєстрованого; зрозумійте радянського комуніста юнака так, як він єсть, де-факто. Дайте лінію, план роботи, рахуючися з цим юнаком, і створіть комсомол де-факто, бо найкращий комсомолець з тобою „на пару“ сміється з того, що на зборах він „підпускав“, що в райкомі він „зарядив“, що на нараді, він „виступив комсомольським апостолом“... а як не сміється, то так каже—„ахнув промову“. Більше того, він може на зборах „накачувать“ і зараз же після зборів при тому ж, що його накачував, сказати цілому гуртові товаришів, що „накачував“, але власне він його розуміє і сам має ці грішки і власне ці грішки неминучі й нічого не шкодять... Накачка не зашкодить, а тепер, після зборів, чи наради, варто б пару пива... „Як ви на це?“—Викинути зі спілкового апарату, зі зборів інсценізацію, бо це явище не випадкове, це всеспілкova хронічна хворість, це у спільці стоїть не як ухил, але ж як суть, зміст роботи. За норму, за критерій взято не душу комуністично-настроєного юнака, де-факто, а комсомольського „карного кодекса“.

„От него все качества“, од цього всі ненормальності. Чому так трапилось?—тому, що комсомол часу мирного будівництва, культурного будівництва хотіли збудувати за формами комсомолу часу військового комунізму, і почали підробляти і, граючися революційними принципами,

відстали від культури безпартійної молоді й пішли на буксирі епохи, (а тоді епоху ми вели, задавали тон, були хазяями становища і володіли настроями всієї молоді. Комсомольська поведінка, як норма, тоді була взята всією передовою молоддю; а цього нема тепер). Ми морочимо всю спілкову молодь тактиками, доганами, зборами, а безпартійні вчать, роблять, з власної волі читають газети і знають політику, театр, роблять у катедрах... Ми маємо надхненну лірику революції, а безпартійщина досягає наукові верхи, живе культурним життям, всебічно розвивається... і сміється з наших таємничих тактик, бо ці тактики їй прекрасно відомі... Давно пора залишити інсценівки і взятись за справу виховання, за роботу над собою, і за роботу взагалі. Комуністично настроєного юнака з його психологією треба взяти за критерій комсомольця і тим критерієм розмірювати комсомольські плани й комсомольську роботу.

— Як у вас реагують на лист Тарасова?—запитує Нагінко, наче бажаючи вивірити всього Юрка з його думками.

Юрко, формулюючи відповідь, перепитав:

— Лист Тарасова?..—і відповів швидко: „лист Тарасова—це на причуд одвертий лист комсомольця“.

— Як у вас реагують?..

— Співчують. Думаю присвятити цьому вечір... В нас це стосується зокрема фактів у нашій ячeyці...

— Безпосередньо?..

Юрко прсмовчав.

— В райкомі про вашу ячeyку... ну... у вас хлопці співаються по троху. Півнушка... ти, як політосвіт... Ви Верка—як його?—отого гармоніста, викликали на бюро?

— Я розмовляв з ним особисто. Хлопець гостро настроєний. Затормозився в собі, а просто скарати сорокома поклонами або лишньою нагрузкою не вважаю за доцільне. Ще більше заартачиться і кине все це. Він упав психологічно з деяких стосунків на виробництві,—там, щось із майстером, із секретарем парт'ячeyки... між нами кажучи, це має вплив на виробничі стосунки... В нас скоротили багатьох і він „випадково“ попав у те число.

— Він упав, і що з того? Робота його оздоровить,—навів на тему Нагінко.

— Йому комсомольські нагрузки зараз не нависні.

— Мало чого!.. Комсомольцеві комсомольські нагрузки не нависні! Подумаєш! Відколи це так почали міркувати комсомольці?..

— Коли з ним не рахуватись, то можна його етапом привести з півнушки, взяти міліціонерів,—спокійно сказав Юрко... А потім ще можу тебе поінформувати, що просиджує ночі в півнушці не один Верко. В нас у цій справі єсть справжні ветерани...

— А твоя робота, Гармато? Чому ж ти не вплинеш, не поведеш виховання за своєю методою. В чому ж тут справа?

— Роки потрібні! Роки, а не місяці. Я тільки з жовтня політосвітою... І потім ще: ця справа у принципі всеспілкова. В кустарництво я не вірю. Та врешті і ти знаєш, що наше бюро мало чим різниться од других бюр. Воно таке ж гонористе й натуристе, і воно таке ж уперте у своїй лінії, як і інші бюро, і воно так само бореться з живим відчуттям комсомольської гущі, як і всі бюро...

Нагінко й Юрко тимчасом прийшли в ячeyку позад контори...

Гурт хлопців і дві дівчини сиділи збоку коло вікна, курили і, видно, скучали, чогось чекаючи. Зрідка з них хто-небудь кидав кілька слів запитального чи інформаційного характеру. І не цікавився відповіддю.

Нагінко запалив цигарку.

Обидва сіли до столу, помальованого носатими профілями, і Юрко виїняв блокнот, щоб порадитись із райкомовцем Нагінком про план вечора сприводу листа Тарасова. Нагінко тимчасом кавав:

— Тебе хотів бачити Пацан. Просив зайти до нього.

— В Комуніверситет? Давай заїдемо обидва в неділю.

Вони змовилися, коли й де зустрінуться.

— А тепер про Тарасова,—сказав Нагінко...

10.

3-го листопаду 1926 року в „Комсомольці України“ з'явився отой сенсаційний одвертий лист Тарасова. Сама та одвертість мала в собі якийсь похабний дух, якусь насмішку над собою, чудакуватість, перемішану з трагічністю. Наче листа того писало двоє: комсомолец, що з об'єктивних причин попав у трагічне становище, і один з тієї заводської шпани, наскрізь пройнятий хуліганством, що буває по корцюмках.

Ось цей лист слово-в-слово:

„Я не одразу насмілюся написати тобі, т. редакторе. Ти мене не знаєш і я тебе не знаю.

Напиши мені, куди я йду.

Я почну спочатку—я в комсомолі з 1923 року.

Тепер я член бюро осередку й член райкому, я старий комсомолец, активіст.

До 1926 року поганого в собі не помічав, правда, до дівчат часто лазив. Але це все між ділом, а до марухи—ніколи.

Почалось це тоді, коли в нашому зборочному цеху перейшли на здільщину. Як постарався, то більш, як сотню на місяць виганяв.

Почав жити добренько, з порожніми руками до дівчат не йду—пудру, духи, а раз сережки купив.

Ну, й було, після получки хлопці до пивної. У чім річ, від пива не сп'янієш і брашка все своя, тут і секретар цехового парт-осередку й наш політосвіта райкомівський.

Пив я не багато:—одну пляшку, дуже рідко дві на свою долю. Але веселіше завжди ставало в мене на душі.

Музика грає, хоч і музиканти бузові, а мотиви гарні, все циганські.

І втягнувся я, сиджу аж поки пивнушка не зачиниться. Потім піду з хлопцями тинятися допізна вночі. А вранці на роботу. А там получка, не получка,—став я щоденним гостем пивної.

І зранку набрид мені завод, усе довго час до гудка тягнеться. Роботу комсомольську, нагрузку, секретарство цехосередку покинув—усе в чорта.

Ну, а ввечері інший чоловік, такий став промовець по жіночих справах, що куди тобі докладчики.

І розумний стаю після шкляночки, та ще написав тобі, що стали ми сороковочку пропускати, а більше до пива підмішували, бо тут тобі в пивнушці й світло, й тепло, й музики весело наярюють.

Хлопці навкруги все знайомі, заводські.

І все з того часу, як перейшли ми на здільщину, як стала монета по кешенях бряжчати.

А охота до грошей все більшає та більшає, гониш во всю, а майстер тобі брак вираховує.

Полаявся з усіма, назвав майстера—старий вижимайло, а він і подав заяву до бюро колективу.

От підходить до мене секретар колективу, почав нотації розводити — „про комсомол забув, лінію партійну не витримуєш, майстера образив — а все з-за п'яцтва“...

— Як схопило мене за душу, боляче дуже стало.

— А ти, — кажу, — секретар, у пивну не ходиш, а Петька, а Альошка, теж члени бюро, не п'ють укупі?

— Так, — каже він мені, — випити можна, тільки обережно. Ми бавимось, а ти п'яницею став, роботу закинув, що-вечора там сидиш...

Як би не хлопці, набив би я йому бубни, така досада взяла, разом пили, разом лазили до дівчат. Але він, правда, не кожного дня в пивній був, а по суботах і неділях бував.

Так наш розговор і кінчився, на бюро не викликали — мабуть боялись, щоб і я заяву до райкому не написав.

Ну, а наш актив районний, що він, у пивних хіба не буває? Скільки хочете.

Але ось що мені образливо було, коли судили хуліганів за те, що згвалтували дівчину в нас у Харкові. Там же були комсомольці: Шульгін, Биков, Беркін.

Бикова я особисто знав, і не інакше, як горілка штовхнула його на таке погане діло.

Став я думати, що з мене буде, коли я так буду тягнути.

Куди я йду? Прошу відповісти мені, товаришу редакторе, чи може мене бюро виключити, коли в ньому є хлопці, що п'ють і чи не краще мені самому вийти з комсомолу, бо мені, правду сказати, веселіше на вулиці, із шпаною, або в пивній слухати музику, а ніж сидіти на осередкових зборах і тріпатися по затвердженню нудних планів.

Все одно по своїй роботі знаю, що план забував на другий день.

Дуже прошу тебе, товаришу редакторе, хоч ти мене й не знаєш, не подумай, що я який небудь меншовик.

Я почуваю себе в душі справжнім комуністом, а винні непівські умови.

Монета зайва є, горілку продають, пивнушки з музикою всюди, а чому одну, дві пляшки пива можна випити, а три не можна?

Не знаю, як мені бути, куди я йду, чи виключать мене нарешті з союзу, чи я сам покину, чи зостануся, як зостаються інші, такі самі, як і я.

Тарасов“.

11.

Шарпнуло за серця... Комсомольські гушавники відчули себе, відчули конкретно свої настрої, свій дух, конкретизували себе в політично-психологічному становищі, наче опам'яталися й заговорили.

В „Комсомолец України“ посипались листи й почали виходити дискусійні сторінки під заголовком: „Куди йде тов. Тарасов“. Незграбні признання, сумні інформації про збочення товаришів, приклади й дописи про самогубство, розкидані пропозиції самого різного ґатунку й характеру, пропозиції, що не вказували виходу з тупика, пропозиції й поради, що показували той таки тупик і роздвоєння в самих авторів — замигали на сторінках „Комсомольця України“, в редакції на столах, у корзинах і в архіві.

По клубах, по цехах, по майстернях і вузах заговорили, зашуміли, засперечались. Тривога за робітничу молодь, стурбовання й образа на когось, на щось за комсомол, на комсомол („Скучно! Скучно!“), жаль

за військовим комунізмом, коли спали з гвинтовкою, коли жили гуртами, — все це почулося в дебатах про Тарасова.

Заболіло. Жахлива типовість того листа збудила українську комсомолію, заставила замислитись.

12.

Саме в цей час у те бюро, що членом його був Юрко Гармата, прийшла характерна заява. Писала її комсомолка з першого механічного цеха, Оля. Ольгою її, врешті, ніхто не називав. У цеху казали: „нема в нас Ольки-слюсаря, єсть у нас Альоша-слюсар“. Вона була гарна виробниця — раз майстер її плоскогубці показував по всьому цеху. Була молода, і мала на голові пишне нерозпутане біляве волосся. Сама атлетичної структури, з повним великим обличчям — кров з молоком, — з ясними голубими очима, була помітна серед комсомолок, як своєю активністю, так і постатю. І тому, що Ольга була помітна, заява справила важке враження на бюро.

Ольга писала:

„Цим заявляю бюрові, що я виходжу з комсомолу. Дійшла до цієї думки з багатьох міркувань. Перше: не можу вилізти з навантажень, а хочу читати, вчитись, де-що знати. Часу на книжки нема. Навіть за газетами слідкувати не можу. В мене комсомольський день, політшкола, завком, партдень, гурток юнкорів, знову політшкола, в неділю гурток у клубі, до цього всякі непередбачені наради, зібрання, кампанії. Те, що я відстаю, турбує мене, не виходить з голови, мучить. Надоїло все, не хочу ходити на зібрання, ніщо не тягне, і не знаю я, нащо мені так губити молодість. І згадати не буде чим. Хочу пожити вільним життям безпартійної дівчини“.

Втомилася... — ніяково сказав Юрко, прочитавши цю заяву.

Але це було не все. Причини — чому Ольга виходила з комсомолу, були інші. Вони стосувались її важкого „роману“, що вона пережила недавно.

13.

Раз на зібранні вона помітила, що секретар партколективу, худорлявий чорний чоловік з маленькими стриженими вусиками, не зводить з неї гострих маленьких очей. Вона не звертала уваги, але знову та знову помічала на собі той довгий погляд зі сцени.

Потім секретар підійшов і сів біля неї. Тиснулась до подруги, відсувалася... То ж секретар партколективу!.. А він розпитує: де робиш як робота йде, чи цікаво на зібранні — те-се.

Потім трошки нахабства, трошки красномовства, трошки партійного впливу — чорненький чоловік проводить додому на околицю міста Альошу-слюсаря. Цілує. Заходить у її кімнатку, просиджує.. Полюбила. А потім побачила — нервує. Приходить невчасно, серед ночі. Іноді пахне від нього вино... Вимагає... Роботу почав запускати, якийсь такий засмиканий, спалахне ні з того, ні з сього, убив собаку з нагана, господиня зняла бешкет... Оля побачила, чого хоче секретар партколективу... Довго трималася, але не втрималась. І от — їй колись треба бути матір'ю, чорненький чоловік її любить і вона любить його. Він приходить... і в один день віддає себе на суд.

— Роби, що знаєш, у мене є жінка і двоє дітей. Це перше... А друге, щоб ти робила, як би я сказав, що їду в Москву на робфак?..

Вона думала. Поблідла, і думала. — Прийшов день, коли секретар мав остаточно вирішити свою справу. Бачила в заводському клубі, зайшла

в ячейку й залишила для „нього“ листа. Писала—хай їде сам, хай не турбується... вона Москви доб'ється своїми силами... Пішла в заводський садок і ходила по засніжених доріжках. Наче знала, що прийде. І він прийшов... Здала бачила: їде проти неї, голову звисив, худий, зблідлий... Сміливо стояла й чекала. Підійшов, подав руку і сказав:

— Ну, Олю, я вночі їду. Я нічого не можу зробити, щоб забрати тебе, не маю можливости. Що хочеш роби. Можеш убити мене... На тобі нагана.

Оля взяла і в той мент огида до цієї людини чомусь враз забуяла в серці, огида й призи́рство... Подумала про свої дівочі літа... Наїлилась і коли вже палець напружився на спускові—шарпнула нагана дулом угору. У вечірньому спокої блиснув вогонь, чорний чоловік упав ниць на сніг і плакав. Оля кинула револьвера й пішла по доріжці до заводу, потім спинилася і грудним альтом кинула гостро, як відрубала, повернувшись одною головою і дивлячись через плече:

— Парт!

І після павзи показала:

— ...секретар!

Диміла заводська ніч.

14.

Оля виходила з комсомолу. Думала весь вільний час віддати на самотню учобу в своїй кімнатці і друге—соромилася ходити на зібрання, хоч ще й не дуже було помітно, але все одно знала, що помітно буде і нічого вже не можна заподіяти...

Юрко врешті вгадав: Оля до всього цього перетомилася комсомольською роботою.

У всякому разі ця заява викликала нову хвилю різних толків і дискусій сприводу листа Тарасова. І кожна розмова про комсомол закінчувалася галасливою суперечкою про пивнушку і про комсомол.

На заводі в клубі готувалися до диспуту сприводу листа Тарасова. Готував Юрко. Він свідомо не взявся робити доповіді, але ж дав її одному з ячейкових ортодоксів.

Він збирався своїм виступом дати генеральний бій тим самим ортодоксам і саме по доповіді збирався бити фактами своєї ячейки.

15.

Історія того, як гармоніка з клубу й цеху перейшла до коршомки—закінчилася просто. Господар оцінував достойно Верків хист, а Верко оцінував його пропозицію і вони зговорилися.

Тепер давно вже не чути було комсомольського організатора імпрізованих веселінок у клубі обіч модельного цеху, але тепер у гурточках часто казали:

— Підемо до Верка!—У Верка був?—Вчора я у Верка хильнув...

Честь була велика Веркові.—Коршомка „Жар гармошка“ тепер між заводською братвою звалася Верковою. Всі знали сенсаційну відомість, що Верко—гармоніст, покинув завод і тепер щодня приходить і грає в коршомці. І що Верко ще недавно був на комсомольських зборах.

Тепер хлопці мають свою коршомку—бути у Верка—це бути вдома. Це стає легальним: говорили майже вголос, а то й зовсім одверто. Одмовка завжди є—просто зайшов—цікаво ж, Верко грає! Ну, й пляшку випив. Не п'янував.

Так Верко—організатор розваг у клубі—став організатором заводської братви, круг коршомки „Жар гармошка“.

— До Верка сьогодні підемо?—До Верка!—Давай до Верка!

* * *

— Давай до Верка заїдемо!—стиха каже Антошка і оглядається. Давно кортить, та самій якось... Ось і Альошка з нами...

Юрко зустрів Антошку з Альошкою-сюсарем. Вони, інтимно обнявшись за стан, ідуть удвох стежкою, попід ряд голих каштанів на вулиці міської околиці.

У Антошки веселе червонясте од морозу обличчя і бистрі, лукаві очі, коли вона каже—„заїдемо до Верка“. А Альошка-сюсар стала і схилилася на плече щокую. В сірій светровій шапочці з кутасом з-заду вона виглядає, як дівчинка—наївна і проста...

І мимоволі виникло питання в Юрка:—„Невже й ця дівчина піде в пивнушку?“ Але Антошка її навіть не питає. Виходить, зговорилися.

А Юрко давно збирається зайти до Верка. Зараз, як раз у кешені є гроші... І потім:—це так щасливо випадає. Дівчата як раз під рукою і дівчата хороші... Взагалі з Антошкою в Юрка перебільшено теплі стосунки...

Нагадав Тарасова і те, як він починав. Але подумав: „Дурниця!“

— Пива візьмемо?—запитав і мотивував своє запитання хапливо:—інше що ж робити там? Стати і стояти? А так ми сядемо де-небудь у куточку й подивимось...

— Гулять так гулять!—сказала Антошка в жарт.—І пива візьмемо!

* * *

Під дверима довго стояли і штовхали одна одну вниз на сходи. Не наважувалися входити. Юрко вмовляв і вже почав досадувати—чого ж тоді було йти сюди, як не входити? Врешті вирішили:

— Не з'їдять! Подавляться...—і зайшли. Одне за одним,—як гуси.

У дверях Гармата оглянувся на дівчат і підбадьорив їх усмішкою. Потім вони сіли в кутку та, обмінявшись кількома словами, почали скося поглядати до підмостків.

— Ве-е-рко!—шипучо прошепотіла Антошка.

— Верко...—сказала тихо Альошка-сюсар.

Наче вони все таки не сподівалися його бачити отаким отут... такий комсомольський! Такий вільний, протягнув одну ногу носком угору і похитує збоку на бік, комір розстібнутий, кашкет лежить на стільці обіч, а голова пригладжена рукою... У клубі був такий... Якось не віриться... І така знайома гармоніка в руках і навіть погляд задьористий, жартівливий,—як підняв голову і схопив по ладах пальцями...

— Шкода, шкода, шкода Верка!—мало не крізь сльози сказала вражена Антошка, а Юрко й Оля дивилися, наче гіпнотизували і мовчали, не бачили п'яного натовпу, галасу, крику... Тільки рідні знайомі підголосники пересипаються, бавляться і розливаються піснею одчайдушною і вражаючою.

Верко грає: „Де ти бродиш, - моя доле“... Вже посумнів, уже впала голова щокую на гармонь... А гармонь вимовляє, виспівує:

— Де ти ходиш?—допитує тенор.

— Де ти бродиш?—тоскно запитують баси.

Юрко замовляє пиво тихо, не одриваючись до музики. Він слухає, його збаламутило, його згойдувало і тисячу думок зразу засипало в голову...

— Дайте три пляшки!—вже задьористо каже він.

Так настрояє людину Верко. Прийди з самим здоровим настроєм, прийди свіжий і хороший, і тебе візьме в полон і мало не викрикнеш— скажеш голосно й задьористо:—Дайте!...—Веркові не дурно платять гроші—за його душу.

Антошка п'є зразу, без зупинки. Дивиться на неї і п'є свою склянку Альоша. І Антошка ставить склянку, кривиться й каже:

— Ой, як жаль Верка!

З другої кімнати, рознімаючи рукою важкі червоні порт'єри, виходить дівчина, накрашена, в цятчатому ясному платті й підходить до Верка. Він щось грубо їй відказує й махає на неї рукою. Видно, що ставиться до неї по-домашньому... І знову каже Антошка, наче каркає:

— А потім ніс у Верка може провалитися... Пропав хлопець!

— Пий свою склянку,—каже Юрко.

А коли наливають по третій, од дверей до підмостків, весело щось розказуючи довгоногому Шурці, що чвалає збоку, йде Марко.

Шурка сідає до столика, а Марко, щось поговоривши з Верком, вертає до Шурки.

З'являється кілька пляшок пива, потім офіціант нахилиє вухо до Маркового обличчя і йде в другу кімнату. Потім під столиком між коліними Марко наливає в пиво білої і вони п'ють за Веркове здоров'я, киваючи до нього й разом показуючи на його склянку.

Верко сходить до них...

Коршомка живе своїм щоденним життям: ятриться, корчиться п'яними рухами, істерично вигукує, ламано сміється і вживає сотні пляшок жовтого й білого питва: „на здоров'я“. „За добре здоров'я“.

Дим зливається в синій туман і стовпами стоїть проти засиджених мухами лямпочок над запамороченими головами.

Тут твориться дикий ритуал: що-вечора сходяться; і сьогодні зійшлися з провулків, із вохких і темних кімнаток, од нужди, од самотності, з розпачу—люди, і розмірковано, роз'ятрено-весело труять себе.

Ось усі вони однакові зараз: балакучі й одверті, вільні й галасливі, чутливі й запальні, за всіма столиками сидять, принесли сюди своє горе, свою старість і молодість, каліцтво й розгубленість... і співають... Їх багато—маса.

Два столики нічим не відрізняються, не випираються з загального тла. В кутку один—за ним дві червонясті дівчини й міцний хлопець, а посередині другий—три напівінтелігентні, напівміські хлопці, з виглядом шпани, що ходять з фінками... Комсомольці взяли належного тону, їх не відрізниш, вони в масі.

Тільки вище, поверх голів, на тумбі з букетом полиняли паперових квітів стоїть гармоніка—трюхрядка, гармоніка, добре відома й любя на заводі.

За столиком у кутку хлопець казав дівчатам:

— Огида яка тут! Дивися!..—і показував косо очима на якогось робітника, що, обіпершись на край стола ліктем, з'осередковано й замислено блував на прохід між столиками.

— Противно!—скривилась Антошка.—Хоч би нас не помічали. Мені хочеться сьогодні побути, подивитися, що вони робитимуть.

Тимчасом за столиком посередині Шурка нагнувся до Верка через стіл. Його очі вперто дивилися перед собою, стали на крузі. Обличчя

мало лукавий вигляд—здивовання й чекання ефекту, п'яне, довге й разом кирпате, молоде обличчя. Шурка дивився довго, перед тим торкнувши Верка, і врешті сказав:

— Щоб я свободи не імів, що бачу он-де Альошку-слюсаря з першого механічного.

Хлопці повернулися, шукаючи очима.

— З ким вона? З Антошкою! З ними якийсь фраєр...

Юрко й Антошка не оглядалися: Оля сказала їм, що її помітив Шурка.

Верко впізнав з-заду блискучу Юркову підстрижку й русяву шевелюру, високу й характерну. І через хвилину він уже вітався:

— Товариш політосвіто!.. Здрастуй! І дівчатка?! Ах, чорт—вся сіль ячeyки...

— Солоно з такою сіллю,—сказала Альошка-слюсар, натякаючи на те, що вона вийшла з комсомолу.

Усміхався радісно Марко, а Шурка замовляв пиво. На столі не лишилося й порожнього місця. Посідали.

Заговорили якось про Веркову роботу. Антошка щось завела, хоч Верко й не хотів, здається, цієї балачки. Шурка й Марко на перебії почали п'яно хвалити Верка перед Юрком, але характеристики не клеїлись і не формулювались у голові. Шурка вивів зі становища:

— Він такий... Я собі відчиту не дам, ну, знаю, хороший чоловік... да... він... він чоловік неопредільонний.

І схопився Марко...

— Во-во! Іменно: неопредільонний.

— От іменно,—і нащось пляшками махали.

— Вижили з заводу, з-за тебе, Альошко, вижили. Зігнали зі станка! З-за тебе, Альошко, з-за тебе. Ну, за твоє здоров'я.

Верко стукнув зубами по склянці.

— Піду я, порипаю. Хочеться порипати, тепер без неї не можу довго бути.

— Заказувати можна?—манірно запитав Марко.

— „Наш паровоз“ жарни,—вирвався Шурка.

Верко змінився. Став так, що лякала могутня постать, здавалося, зараз схопить і зламає довгого Шурку втрое й кине до дверей.

— Ти що?! За що кнадаєш? Отут грати комсомольські пісні? Топити їх у цій сечі, що ти п'єш? Хто я тобі? Себе продам, душу продам, а „наш паровоз“ не продам...—Гомовчав, подивився, потім з незмірно глибоким призи́рством сказав:

— Е-ех, ти... Ім'я твоє на заборах пишуть!—А до всіх звернувся спокійно й тихо:

— „Всьо сметено могучим вуркаганом“,—і пішов, похитуючись.

З циганського мотиву перейшов на чочітку.—Контраст ударив у груди, мов пиво, розведене білою. Марко зразу заспівав:

Ішов трамвай—дев'ятий номер

А в трамваї хтось-то помер...

Потім почав вистукувати ногами під столом... Але Верко сьогодні буйно настроєний. Ось він устав зі стільця, підняв гармоніку двома руками, розпахнув, задробив „бариню, бариню, ой, бариню-судариню“ загравав, зашарпався. Тверезий міг не втриматись, а Марко з Шуркою і не думали стримуватись, вистукували коло сцени, і підняті вгору спітнілі обличчя світилися з цигаркового диму.

— Не треба тіятру!—заблищала очима Антошка й підвелася, щоб краще бачити.

Юрко хотів іти, але вона сказала:

— Давай ще посидимо. Все ж одно сьогоднішній наш вечір не комсомольський.

Юрко казав, що нічого схожого, що він прийшов з певною метою,—але залишився.

Йому було цікаво, як будуть почувати себе комсомольці після танцю. А вони аж нічогісінько: одхевалися, обтиралися і ласо тягнули шклянку за шклянкою.

Верко, здається, не звернув уваги на танець, і тепер говорив на ту ж тему—про пісні.

— Ти говориш—„Наш паровоз“...—„Наш паровоз“—це, братушка, не тепер... Це тоді, як ми он з Альошкою—пам'ятаєш, Альошко?—на грузовику складали частушки, і я їх зразу грав, і мотив сам, можна сказати, сочиняв. От тоді—„Наш паровоз“. А тепер кирпичики—про те, як „прийшлося платити одну третю“—О! Видиш!.. Ну, тут тим більш. Тут романси за фінанси авансом, тут „всю і сметено“ чи там—„Шуміт ночной Марсель“... А наш час пройшов, братушечко. Кому, що й коли грати. Щоб соответственный репертуар... Применительно до обставин... Непу...

— Тут же робочі, а не непмани.

— Комсомол—священное це діло! Ти! Богом ти обіжений, мухами обсіджений!.. Сволоч!

Верко люто ахнув кулаком по столу.

Після цього Юрко й дівчата почали прощатись.

§16.

Нагінко робив в одному з харківських популярних журналів. До редакції заходив часто рослий тонкий студент факультету журналістики Комуніверситету. Це був сипматичний хлопець з м'яким поглядом і лагідною мовою, як у дівчини. Він був комуніст. Вчився на робфаці, робив на партроботі і писав спочатку спомини в газеті, потім нариси й кореспонденції. Так простелилася йому й дорога в Комуніверситет імені Артема.

Це було якось в-осени. Цього студента й Юрка знайомив Нагінко. Він сказав студентові:

— Це Юрко Гармата, хороший товариш і цікавий хлопець. Шукає комсомольської правди. Своєрідний опозиціонер. А це,—показав він на товариша,—студент Комуніверситету імені товариша Артема.

Студент засяяв весь:

— Юрко Гармата? Рідкодуби! Здоров, товаришу дорогий!.. Здоров!.. Я—Пацан. Ти пам'ятаєш? І досі так прозивають. Пацан то й Пацан. Мабуть і в п'ятдесят літ буду Пацаном. А ти опозиціонер? Дивно! По тобі дивлячись, не сказав би: ця ленинградка на тобі так чудово лежить, солідно, ти зовсім схожий у ній на члена партії, що стоїть на платформі більшості ЦК.

Юрко теж здивувався, зрадів і позаздрив.

— Так ти в університеті? А я—калькулятор... Ну, що ж у вас чути? Я хотів би хоч подивитись на ваш університет...

— Заходь... Давай зараз підєм до мене! Ти ж сьогодні вільний. Неділя. Подивившись на наш комуністичний пансіон... А що в нас чути?—нічого гарного...

... Скучнувато. В нас і опозиції людяної нема.

* * *

Падан жив з двома товаришами на четвертому поверсі в чистенькій світлій кімнатці.

Одного товстенького добряка літ двадцяти восьми, тридцяти вони застали вдома. Він в одних штанах, з голими грудьми виконував номери шведських вправ, приставивши табуретку до ліжка.

— Займаюся спортом—хочу скинути авторитет,—погладив він рукою досить округлого вже животика.

Ліжко не витримувало ваги його авторитету й підіймалося внього на носках. Хлопці сміялися.

Потім до Пацана зайшло дві дівчини в регланах, Лара й Поля. З Ларою Юрко якось зразу подружив. Вона йому нагадувала Катю, служницю пані Крежмінської. Проста, не глибокого розуму, без сумнівів, з балачками про гуртки, про стінгазету. В неділю з нею можна гарно відпочити—вона не розстроїть, не знервується нічим сама, завжди рівний у неї настрій, завжди їй усе ясно—комсомолка, яких багато. Лара.

Дивна справа: Лара з першого знайомства чомусь усвідомлювалась, як „товаришка про запас“. Так думав Юрко—„товаришка про запас“. Наче відчував щось тривожне, що перерве тривоги і потрібно буде прийти до когось і відпочити.

Лара була весела. Вона пританцьовувала, співала каламбурну пісеньку „здох Пільсудський“, заважала добрякові-спортсменові писати листа, гасила сірники, коли хто запалював цигарку і дзвінко сміялася. Це було легке, не глибоке, розкрите кокетування, яким кокетують часто комсомолки, але воно не мало цілеустремління і належало всім.

Поля була поганенька і дуже скромна. Їх ніхто не помічав, хоч вона іноді й хотіла гратися, як Лара. На вечір брав приморозок і лист під ногами хрускав. Ходили на пожовкле кладовище, а там було тихо, пахло осінню і наче дикими грушками. Захід червоно зашарився, а в ясному небі плив по-денному блідий місяць.

Того дня Юрко гарно відпочив і обіцяв Пацанові приходити ще до нього в тихий усамотнений за містом університет.

* * *

До Пацана заходили студенти того ж таки університету, редактор журналу, що в ньому робив Нагінко, один рядовий цекист, журналіст, що мав свої праці друковані—з галузи економіки. Валько, колишній секретар рідкодубівської ячейки, тепер комуніст типовий інтелігент з аристократичними замашками своєї поміщицької родини. Там бували комсомольські поети та прозаїки, вони мали товаришів на факультеті журналістики.

Отак складалась Юркова друга компанія, компанія комсомольської інтелігенції. Ця компанія була скептична, метка на фразу, гостра на відповідь. Ця компанія знала, що єсть політика для широких мас і для нешироких мас. Вона була зв'язана з ЦК, знайома з цекістами-хлопцями і знала, що багатьох „одно слово ЦК цокає в мозок, як куля“, інші надхненно-ліричні комсомольці уявляють, що ЦК це щось, наче тінь Маркса, і не можуть погодитися, що ЦК складається з реальних хлопців, що іноді й пива можуть випити. В цій компанії не було лірики, що є в словах „комсомолія“, „комсомольські лави“, ця компанія могла обговорювати, хто розумний і хто демагог з наркомів... Це була компанія тих харківських інтелігентів-комуністів, що являють собою сметанку комуністичної молоді України.

І безпосередній Юрко сприйняв од цих нових товаришів отой їхній дух, і це пошкодило йому потім у справі з райкомом, бо Юрко не розділив ще: як можна говорити з комсомольцями-товаришами, і як треба відповідати, коли викликають у райком.

17.

Вечір, присвячений листові Тарасова відкрив Гармата в клубі. Всі чекали з цікавістю й мовчки, і все було, як слід: вийшов доповідач з купою паперів і газет, прочитав „листа“, уривки дискусії й повів, звичайно, руською мовою, доповідь про побут—приблизно за такими тезами:

Побут є новий і старий. Новий побут створила революція, а старий побут був за царату. Новий побут—на користь всесвітній революції. „Хто не виконує нового побуту“, той не стоїть за світову революцію „і за соціалізм ув одній країні“, той не комсомолец, не комуніст і йому нічого робити в комсомольських лавах. До листа Тарасова юнкори й дописувачі підійшли занадто м'яко, бо—які балачки можуть бути про комсомольця, що так нехтує уставом Ленінської Комуністичної Спілки Молоді?

Словом, „котьолок“ у доповідача варив добре і був цілком революційний.

Прийшли всі трохи врозчисті, знали, що буде розбиратися дуже важливе питання, а тепер розчаровано дивилися на сцену і всі наче відсунулись назад—далекі й чужі оцій президії й доповідачеві. Він наче відтиснувся їх, наче наступав і сварився, відрубуючи в повітрі кулаком.

— Єслі ти... єслі ти не можеш... ти... ти... ти... і кулаком, — єслі ти забиваєш... єсли ти... то ти... — і кулаком... і коаний думав, що це до нього і думав: яке маєш право? Чого кришиш? Я нічого... А хоч і що, то ти не знаєш... фактів не поставиш...

Виступив комсомолец, робітник з котельного цеху. Він, ставши спереду, поглянув, усміхнувся зборам і почав дуже голосно:

— Товариші! Ви мене знаєте, а нам,—вставив він,—треба розібрати, чому Тарасов пішов у пивну і як йому бути далі?—я з котельного цеху. Вісім годин я сиджу в котлі і слухаю, як у мене над головою, на вершок од голови, б'ють молоти й долота. Потім я вилажу з котла на світ. Мені треба спочити, я хочу веселощів, я хочу побачити живих людей. І я йду на збори, на засідання, на нараду. Я зі зборів не тікаю, але інших багато тікає. Залишаються ті, що бояться перевірки. Ну, хай так. Це будні. А в неділю куди я піду? В мене є компанія—там грають у фанти, цілуються і плітки плетуть... Їх переробляти я й не берусь, але сам ходжу до них, бо не маю куди ходити. Тарасову мабуть і фанти в поділунки обридлі,—він пішов у пивну... Так... Гм. Мені деякі товариші казали, що на збори ходять, щоб дівчині ногу затиснути між коліннями, та за лікоть, або вище по-тримати... А без цього, каже, не висидів би—скупно.

Після котельщика вийшла дівчина. Мабуть багато надумала говорити, хвилювалася, червоніла, хапалась і врешті закінчила так:

— Я кінчаю, бо розірвала конспекта.

За нею говорив бюровець. Він спочатку демагогічно спекулював на тому, що промовець—котельщик пробуває більшість часу в котлі і не знає, що робиться на світі, що вирішила остання парт і комсконференція, як з цим погодилася районна конференція і що визнало бюро. Потім сказав про дисципліну, про те, що комсомольці розхлябуються, що їм попускають, і це дає такі наслідки, як от поведінка комсомольця Тарасова.

Комсомольська гуща вибризувала всіма тими наболілими криками, порадами, сумнівами й інформаціями—і після кожних двох-трьох промовців виходив бюровець і запліскував зверху.

Аж перед кінцем вийшов говорити Юрко. Він постояв, подумав щось, наче з жалем, і сказав:

— Паніку піднімати не треба. Тарасов іде в пивну, це просто і ясно.

Про це треба подумати, це треба обговорити, обговорити з більшою увагою й серйозністю, ніж які інші питання, навіть питання нашого будівництва.

Ми вперлися лобом у стіну. Ми ввійшли в тупик, процес нашого росту пішов рекашетом, наткнувшись на діалектичні протиріччя. В чому річ? А ось у чому: економічний стан кращає, молодь почуває себе вільніше, молодь задовольнила свої самі насущні потреби, а молоді, як і всім, потрібно „не тільки хліба“, „не одним хлібом живий буде чоловік“.

— „А й словом, ісходящим із уст божих“,—кинув репліку член бюро-промовець.

— Словом не словом, але і ще де-чим, крім хліба. Одвести душу—це не ідеалістичний вираз, це значить,—вжити в якімсь напрямку свою внутрішню енергію, свої прагнення. В тім то й біда, що балачки про це вважаються за не зовсім комсомольські, за такі, що мають відношення до будівництва, коротше—нашим чудовим, змістовним слівцем—бузою. Тим то комсомол, маючи місію авангарду молоді—відстає від молоді, не культивується, не йде вперед у цьому відношенні. Настала епоха розуму, культури, почуття, а ми сушимось, старанно, послідовно сушимось. І ми відстаємо, тому що варимось у власному сокові, перманентно комсомольствуєм. Це тяжить і тому коршомка так легко переманює наших товаришів... Багато таких. А скільки тих, що почувають комсомол, як лямку і сидять у ньому з різних інтересів, скільки тих, що просто мовчать, скільки тих, що виступають на зборах із фразами, дивлячись секретареві в очі.. А цей сушняк повинен у майбутньому взяти владу, керувати державою й суспільним життям. Ці, зістарілі замолоду люди, складають основну масу нашого комсомолу.

Зверху дисципліна, комсомольська довбня, приводять до внутрішнього відриву від комсомолу. Внутрішня апатія, чи може й ненависть—це більш небезпечна штука. Силуванням волом не поїдеш. І наш комсомольський віл не хоче йти. Охляв, знатурився. Його заставляють, йому не довіряють, його морочать усяким хламом. У великих ячейках на кожні збори припадає кілька доган на затвердження. Над тими доганами сидить подовго бюро і потім сидять збори.

Треба: Сімдесят п'ять відсотків того хламу, що забирає наш час,—викинути. Лист Тарасова—це факт обвинувачення. Ми не зуміли піти спереду, ми скували себе своїми ж законами, бо ми вчепилися за них, як книжники й фарисеї. Ми—це бюро і ті комсомольці, що хочуть по-пасти до бюро. Маса ж комсомольська настроєна... власне, розстроєна як оце наше піаніно. Комсомольцєві не вірять на те, на що колись вірили,—на його комсомольський інстинкт. Комсомольця обезличили, стерли його особу, а вона, особа та, виривається, й виривається неорганізовано.

Гармата говорив години півтори.

Тут же в президії сидів секретар ячейки і старанно списував його промову. Де-які рядки в блокноті він обводив фігурними дужками й надписував уперед: „отношеніє сказанного к оппозіції“, „об етом на бюро“, „в райком“... „сам бивает в півнушке“, „Гармату нужно ізучить. Поручить Краснову“...

18.

Юрко все збирався зайти коли-небудь до університету. Нагінко давно сказав, що Пацан просив зайти. І хотілось, та все часу не було, не міг зібратися.

В одну з грудневих неділь поїхав до міста з товаришем, що дав йому притулок у своїй кімнаті. Раніш цей товариш жив у якомусь кутку в Покотилівці і частенько після другої зміни, в пів на першу заходив до Юрка й залишався ночувати. Сам бував стомлений, а Юрка заставляв над книжкою, теж уже стомленого й самотнього. Юрко був радий, коли заходив цей товариш,—простий, з думками без усяких інтелігентських заковик, грубий, прямий, він засипав, сидючи на ліжку, незалежно від теми сьогоднішньої балачки, а ранком довго потягався, пирхав носом і стиха співав „гоп со смиком“. Він був такий нескладний натурою, що, задікавившись якомсь книжкою, думками, чи щоденником, його можна було не помічати в кімнаті, наче якусь річ. Але присутність людини все таки приємно відчувалася і скоро до цього відчуття звик Юрко. В нього вже стало потребою мати при собі цього товариша. І от, він оселився з Юрком у його кімнаті. Зветься—Микита.

В одну з грудневих неділь зібралися удвох до міста, пішли на трамвайну зупинку, простояли в черзі і врешті таки вдалося повиснути на східцях і поїхати. Страждали, як і всі великомученики трамваю. Протиснулись у вагон, бо їдкий туманный мороз опадав на лице, на руки і гриз до нестями. У вагоні плавав кондуктор, гріб ліктями й руками; дав квитки, прощтовхнув наперед і Юрко повис на ремінчику над... Нагінковим редактором.

Поздоровались. Потім звільнилося місце проти знайомого і, хоч зручніш було сісти Микиті, сів Гармата, бо Микита жеманився і говорив стиха на вухо:—просив благальним голосом:

— Ти сідай, сідай ти!

Юрко сів.

— Поїдемо до Пацана. Там, між іншим, сьогодні увечері збираються скластися.

— Справді?!

— Я завжди був прихильником складчини. А це з тобою—клас?

— Ато-ж. Робітничий клас,—відповів Юрко непевно, не зовсім розуміючи запитання.—Від варстату.

В цей час звільнилося місце коло редактора. „Клас“ пом'явся, сів і положив руки на колінах.

І Юркові в очі чомусь упало чудне спостереження: в обох цих комсомольців і партійців були надзвичайно схожі руки—в того на колінах, і в того на колінах. В одного світло-руді, блискучі—і в другого. Тільки в одного—не одмиті від мазу, а в другого—в лайкових пальцатах.

19.

Коли почали збиратися, вже світилась електрика і в вікні, що напроти на четвертому поверсі другого корпусу, часто зупинялась чиясь постать.

В Пацановій кімнаті гурт збільшувався. Погомоніли, посміялися і вирішили ставити на стіл.

Пацан уніс пропозицію:

— Товариші, вікна треба завішати, а то марксисты побачать, то буде грот-шкандаль.

Мабуть йому вже доводилось мати справу з „марксистами“.

Хтось зауважив, що „марксистів“ третього дня самі влаштували попойку. Але вікна таки завісили.

— Марксистів в гроб загонять,—жалівся пухкенький добряк.

Посідали. В чеканні ніхто не починав говорити, тільки жартували короткими реченнями.

— Прошу руки забрати зі столу і дати повноправні повноваження нашому авторитетному виночерпіві,—казав Нагінко,—врочисто вказуючи ленинським жестом протягнутої руки на добряка, що весь сяяв упрілим червонястим обличчям.

Лара ставила на стіл пляшки. Закуску вже було наготовано. З'явився кон'як, мускат, мадера і пляшка білої „для ізбраних“.

„Ізбраними“ виявились: сам виночерпій, журналіст-економіст та Пацан.

Юрко побачив, що Пацан уміє добре пити. І пив Пацан, примовляючи, як колись примовляли в лісі партизани:

— Зверху до дна горілка одна... Я не люблю ленточкою пускати,—шариком кидаю—раз!—начисто.

Лара відмовлялася випити до дна свою шклянку мадери.

— Подумаєш,—сказав економіст,—комдариця небесна.

Потім по'яніли. Стали говорити голосно й танцювали під гітару. Що Юркові подобалось, це пісні. Співали „греми, греми могутня пісне“, гарно виконували марш Буденого, потім Валько надхненню співав фокс-трота—„єсть на острові маленький дом“. Він гарно співав соло, при тому вставляв і м'яким оксамитним баритоном хвилясто точив сріблясту цівку свого голосу:

— із-за пари растрьопаних кос

Передрался с матросом матрос

.....

В жізні дорога одна

ведьот нас к смерті она...

В цім товаристві—помітив Юрко—якось менше цікавляться справами комсомолу. Зовсім ніхто й мови не заводив, і здавалося, що вони всі добре обмірковували давно і добре знають, як треба бути. А що вірять у соціалізм, у цьому не було сумнівів.

Тільки раз заговорили про комсомол, коли сп'янілий Нагінко (п'яний він так само тримався солідно, впевнено й спокійно) перед чаркою вина сказав:

— Смикну шосту... хай простить нам комсомольська етика, КК і товариш Семашко.

Тоді економіст відповів йому:

— Будьте культурними комуністами! Залиште ви оцю комсомольську лірику, оцей плід схрещування комуністичних ідей і кислої слав'янщини, що тяжить над нами, українцями й росіянами. Нікому вона не цікава. Треба дивитися на розвиток продукційних сил у радянських країнах, і куди вони йдуть, ті сили, як вони використовуються, а не етиками прокисати...

— Правильно!

— Хороше сказав!

А Нагінко відповів, перед тим подумавши:

— Ні, не правильно й не хороше! Ви забуваєте людей. Це фетишизм. Ми бачимо, як під грандіозним рештованням нашого будівництва кублиться бруд: проституція, легальна й нелегальна, хуліганство, некультурність, піяцтво...

Всі засміялися.

— Це інша стаття,— знову впевнено сказав журналіст-економіст.— Коли бруд під рештованням нашого будівництва, то звідди не виходить, що треба морочити людей і молодь, зокрема моральми ваших комсомольських етик. Добробут країни, працездатність і робоча дисципліна, а звідди вже й культура і все інше, от низка гасел, що повинні займати нашу увагу. Комсомол не для комсомолу, комсомол—це організація підготовки й участі в будівництві країни. Балачки про етику, пудру й шклянку пива,—це те, що нанесли християни. Ідеологія нашого комсомольця—це плід схрещення, саме схрещення комуніста й християнина... Од християнства...

— Що за педерастія?!—підійняв брови Валько.

Економіст зрозумів:

— Ну, добре: комуніста й християнки. Я пам'ятаю мого дядька. Він у 18-м році, приїхавши в село, в протиставлення до „грабітелів-більшовиків“ обмальовував комуніста, що не п'є, не танцює, не курить і не співає... А селяни цілком серйозно похитували головами:—ви дивіться—зовсім, як штунди!.. А де ж вони є такі комуністи?—Од християнства оді етики... Не культурно й не по марксівському розглядаєте питання... А після цих слів дозвольте чарочку, бо в горлі пересохло.

Він узяв горілку, налив чверть шклянки, а доливаючи вином, казав:

— І сказав Ісус на попойке в Кане Галілейстей: пусть вода эта станет вином...—І стала вода вином.

А Юрко згадав, що в коршомці розмішують білу пивом і подумав:

— „Ця п'янка так схожа на п'янку робітників, як редакторів руки на руки Микитині“.

20.

Мали зустрічати делегацію робітничої молоді Німеччини.

Був уже кінець лютого. Сонце плало між хмарами, великими, пухкими й рідкими, вітер забирав дим з заводського коміна і розкладав його довгим покосом по небу. Тепер теж, як і колись в листопаді, зчорніло по-весняному місто, але тепер вірилось, що зима не вернеться...

Збирались і лаштувалися в ряди. Веселий командувач підморгував, підбадьорював, бігав од флангу до флангу:

— Ребяткі, голови! голови! Сейчас пойдем! Подберіте песню... Ну, ребяткі же!..

Після роботи були потомлені. Мало гомоніли, на станцію було далеко йти...

— Дисципліна!.. Ну, о чом ви думаете?!

Про що вони думали? Вони, здається, нічого не думали, просто стояли,—деякі забули себе: „стояти, то й стояти, йти—ну, й піду!“ „Зустрічати—так у чому справа?“ Деякі питали, чи буде перереєстрація, а ще деякі й не питали—просто зникли з заводського двору.

Містом ішли з піснями. За пісні сперечались. Пісні вривалися й ламалися. Дорога була погана: болотяна, замішена, і трудно було стежити за ногою й рівнятись. Дивилися під ноги, позвішували голови...

Враз свіжим соком—звуки гармоніки: „Наш паровоз“.

Війнуло справжньою весною, радістю, і всі один одному стали такі близькі, рідні і весело стало йти брудною вулицею. Повно підхопили підголосники:

„Наш паровоз, леті вперёд!“

В комуне остановка...

— Верко! Здоров, Верко! Дивіться, Верко!

Верко чубом махнув і вітав музикою, усміхався широко, радісно і не казав нічого, тільки юним мажором хвилювалася широко гармоніка трьохрядка і всі розуміли, що Верко вітає, що Верко може й сам рідко грає цю пісню, а це для своїх, і всі в цей час безконечно полюбили цього Верка, цього, що покинув завод і клуб обіч модельного цеху, що вийшов з комсомолу, що проміняв це все на коршомку... Всі любили в цей час крамольного Верка, що має незмірні гріхи перед комсомолом.

Така молодь.

21.

Кричать граки на старих осиках, що над заводською стіною. Радісно, по-весняному кричать.

Гармата сидить у темноватому, закуреному помешканні ячейки й швидко пише. Він докінчує плана і ролі показового „суду над комсомольцем, що не читає книжок і газет“.

Хочеться пройтися по шумливих сонячних вулицях у місто.

В ячейці нікого нема, тільки за столом проти Юрка сидить техсекретар і підшиває протоколи. Він любовно перечитує їх, справляє, вирівнює позагинаті крайки аркушів і старано прикладає один до одного, пригладжуючи.

До ячейки тихо, якимось обережно входить Жора. Надзвичайно білий, продовгуватий з лиця. Груді ямкою, галстук сапою, широкий до низу.

Жора служить у конторі. Він одвідує ячейку, дає закурювати бюровцям „Екселянс“ першого гатунку, і малює плакати. Іноді він навіть виступає, завжди цитує слова секретаря ячейки комсомольської і парт'ячейки. Він з „інших“, але на заводі „інших“ малий відсоток, і Жора має шанси потрапити до комсомолу. Такої думки бюровці.—Він же кращий з інтелігентів.

Жора просив Юрка підписати йому анкету. До Юрка він підійшов тому, що Юрко свій, теж інтелігент і взагалі розумна людина. Жора знає, що Гармата його бачить наскрізь, але що з того? Хай бачить!

А Гармата думав: „Ти підхалим і нікчема, але приходи до ячейки, я перечитаю твою анкету й біографію“. Ненавидів, і тому хотілось мати справу з цим білим петльованим Жорою.

Жора стоїть коло стола. Він мовчить, боячись заговорити до Юрка, бо може він тільки роздратує його, перебиваючи писати. Але йому хочеться запитати: „що ви... що ти пишеш?... Ти завжди пишеш... в тебе багато роботи, ти вивозиш на своїх плечах усю політосвітню роботу в ячейці...“

— Що це ти пишеш?—обережно запитує Жора.

— Показовий суд. Ви,—підкреслює Юрко,—зі своєю справою? Мені ще дві слові й кінець. Я зараз.

Гармата не одривається ще кілька хвилин. Врешті він встає, потягається, перегнувшись назад мало не в колесо, і сміється.

— Кінець! Здорово закінчив! А-ну, тепер покажіть вашу справу.

— Прошу!—хапливо подає Жора і думає: „Чи варто було казати „прошу“? Треба б якимось не так... це не зовсім по комсомольському.“

— Це біографія?—Ага. Батько—„був бідний доктор“ і... так... Трудова... профшкола... худтехникум... Ви не закінчили худтехникуму?.. До роботи на заводі ви брали участь у клубі по влаштуванню ленинського кутка й кутка авіоchemу. Так... Убого це. Ну, нічого. Так...

Техсекретар затримався на одному протоколі. Він з-під лоба зиркнув на Юрка й знову перечитує.

— Слухай, Гармато. Мені здається тепер, що твоя лінія що до Верка, була вірна. Ти, здається, пропонував не викидати його з комсомолу, добитися в заводу, щоб дали йому кваліфікацію й перетягнути його з коршомки? Здається, так... Ось записані твої пропозиції... Я вважаю, що це вірно... — Техсекретар Краснов думає, попихує цигарку і говорить з великими павзами, зрідка піднімаючи очі з протоколу. — Це вірно. Ти казав, що важливе завдання — забрати його з коршомки і тим віддалити її від заводу... Це вірно... Він би й не застрелився тоді, бо не зв'язався б зі шмарами й не дістав би сифону... Та й не спився б.

Юрко мовчить. Він читає біографію. Потім каже, звертаючись до Жори:

— Раджу вам не вступати до комсомолу. Це така, знаєте, справа... Будьте безпартійний. В комсомолі багато турбот, багато неспокою... Коли ви м'яка інтелігентна натура, то й застрелитися можете... як Верко. Вам краще бути безпартійним.

Жора розуміє Юрка:

— Ви просто не вірите в мене й не хочете ризикувати своїм підписом.

— Може й так.

Через кілька хвилин Жора виходить. Потім виходить і Гармата.

Кричать граки на деревах та крильми б'ють по голих вітах. Весна шумує, пливе, і здається, що в природі йде капітальний ремонт. Од того бруд на вулицях, а тротуари вже сохнуть; купи снігу в затінках сивого з гноем, а на клумбах у сквериках уже обгортають зелені змарагдові грядочки і барвисті визерунки в квітниках. Хмар багато, але небо швидко буде синє й чисте, як шкло. Набубнявіли бубляхи на деревах, клейом і живицею пахнуть. Весна!.. Весна!.. Як широко, вільно дихається!..

А в ячійці залишається сам, один товариш Краснов. Він усе корпить над листком паперу. Йому доручено збирати матеріяли про Гармату, і він пише його розмову з Жорою.

22.

Справу Гармати довго розбирали на бюрі. Секретар мав такий вигляд, наче казав: „Попався, товаришок! Ти таки попався! Тепер не випустимо з рук!“

Тут же сидів Жора. Його мали сьогодні приймати до комсомолу, і перед секретарем лежала анкета, що сам він її підписав. Тоді ж, як підписував, провів слідство в справі Гарматової тиради, що в ній була порада не вступати до комсомолу. Тоді ж при ньому Жора написав заяву до бюро ячійки на Юрія Гармату. Секретар настоював. Казав, що він же не може ручитись підписом за товариша, що буде ховати таких хлопців, як Гармата.

Прямолінійно, гостро накачували, і коли Юрко вийшов, секретар сказав бюровцям:

— Постанову на зборах про-ве-сти! Все віддати, а постанову про-ве-сти!

На зборах виступали мало не всі бюровці по черзі, а один секретарів вигляд попереджав комсомольців, що захищати Гармату небезпечно.

І постанову провели.

Жору того ж дня прийняли до комсомолу.

* * *

Викликав секретар райкому.

— Ваше прізвище?

— Гармата. Ти це знаєш.

— Так. От скажи мені, товаришу Гармато, як ти дивишся на можливість будівництва соціалізму в одній країні?

— Це що, політперевірка?

— Мені цікаво знати це. Я маю відомості про твоє відношення до теорії Троцького... Ну, не зовсім таке, яке мало б бути в комсомольця.

— Знову Троцький. Ціле життя—Троцький!

— Я не поділяю платформи Троцького й ніде не говорив за нього... Я не розумію...

— Я думав, що ти будеш більш одвертий. А як ставиться компартія й комсомол до „інших“?

— Починай просто про Жоржа Солнцева. Чого там тягнути.

Секретар скипів:

— Прошу не вказувати. Самі знаємо. Ви, значить, товаришу Гармато, вважаєте...

Юрко якось відчув, що край, що тут ця плутана дорога закінчується, і в ньому прокинувся його гонор свобідної натури, йому захотілось закінчити самому.

Секретар говорив:

— Ви вважаєте, що перед інтелігенцією треба обріхувати комсомол, а її відкидати від нашої спілки.

— Нічого схожого я не вважаю. Ти зараз демагогічно качаєш, бо в тебе збавився настрій. Я сам стаю радянським інтелігентом і не можу відгонити від комсомолу тільки тому, що він, той, що вступає, інтелігент.

— Я знаю, що ти інтелігент... саме—ін-те-лі-гент...

— Ти підкреслюєш з призириством. Я б тобі сказав, що значить такий інтелігент, яким ти мене називаєш. В мене був товариш один такий, Фільо Ценський.. Врешті, нащо про це... А я знаю, який я.

— Не заговорюй. Ти вилаяв Солнцева і вилаяв перед Солцевим комсомол... Як на це мусили реагувати?

— Солцев підхалим. Я його не лаяв. Справа була так...

і Юрко розповів справу.

— Ти не реабілітуйся. Ось заяви, ось протоколи, ось твій виступ на диспуті про лист Тарасова...

Юрко встав.

„Виходить, скаржились, перекручували, підшивали... Край. Кінчити!“

— Я сам виходжу з комсомолу. Моє місце хай займе Жора. Він буде витриманий комсомолець. По всіх правилах. Всього кращого!

23.

Був кінець квітня 27-го року.

Ми прийшли з Ларою до Юрка. Його не було вдома, і старенька бабуса пустила нас до його кімнати.

В кутку стояли його складені речі, залізне ліжко було не застелене, тільки дірявий тюфяк сіро й непривітно лежав на ньому. На стінах висіли портрети, так само оздоблені барвистим папером, тільки портрета Троцького вже не було на стіні.

Ми посідали й почали чекати.

Познайомився я з Юрком давно, ще в Києві, і за останній час зустрічались ми дуже часто. Пам'ятаю, коли я його побачив уперше після того, як він порвав з комсомолом, у нього були чудні моторошно-глибокі очі, а разом з тим він усміхався, потягаючись, не то ніяково, соромливо, не то роблено.

— Я вже безпартійний,—сказав тоді.

А я не міг уявити його життя без комсомолу, і Лара останню подію Юркову прийняла дуже болісно до серця.

— Як же це, Юрку?! Це ж неможливо! Це не вкладається в мій голові.

А він сердився і називав її тривогу кислою слов'янщиною.

— Нічого,—каже,—нюнити! Я людина, зрозумій ти це!—Творчий атом суспільства! Понімаєш? Ну, от.

Але Лара не розуміла цього. Одна з багатьох.

Ввійшов до хати веселий.

— А я на околиці блукав. За заводами. Вітер гарячий. Рилля там! Хороше на полі зараз, зацвіло все!.. Пообідаємо, а там і час збиратися.

Постукали в двері.

Юрко відчинив.

— Ага! Газети.

Взяв „Комуніста“ й „Комсомольця України“, положив на стіл, а „Комсомольскую Правду“ повернув у руках і, не розкладаючи, приклав до щок.

— Яка симпатична газета! Холоднувата,—приємно так.—Постояв і кинув на стіл.

Видно було, що Юрко втомився.

* * *

Тоді ми проводили його на станцію,—я і Лара. Він сидів між нами, відкинувшись назад із цигаркою в зубах. Нам було тісно в бричці і це давало якийсь ще інтимніший зв'язок між нами, натурами різними.

Його від'їзд якось стосувався його останньої трагедії. Але він нічого—сміявся, був веселий, дотепний, і тільки зрідка поглядав, чи то сумно, чи то задумуючись, на тротуар.

— Чому це така курява в місті? Ти помічаєш?

А місто тоді мало дивний настрій. Цитринове сонце плало по-над сусідні квартали, іноді ховаючись за будинки, іноді, коли візник їхав швидко, пролітаючи футболом із даху на дах; і суха безвітряна курява стояла туманом у перспективі вулиць. Того перспективи розсунулися, були далекі в тумані, розкидані. Здавалося, що нема будинків, мостів і заводів, здавалось, що ці вулиці вливаються просто в Україну—так думалося: „в Україну“. І було боляче за Юрка, за його теорії, і за теорії багатьох. За ці шукання форм нудної надбудови—чорт візьми!—Бо зналося, що в тій-о червонавій куряві росте Україна, росте з коріння, з землі, з глибини, встановлює рештування, і ріст її неблаганно рішучий і неспинний, як річка, що ламає лід, як річка, що йде до моря... А тут... Врешті ж ясно! Він же це розумів: одні творять, інші ліпляться до рештовання лишаями, примовляючи: „ми плоть і кров будівничої епохи“...

Кінець п'ятої частини.

Е П І Л О Г

Вождь сів.

Бритий, зі спокійними чорними очима, з дрібними рисами закритого, впертого обличчя, він у своїй білій полотняній блузі і штанях, був зовсім не схожий на Леніна, як хотілось уявляти.

Кожне речення його промови було густе, як телеграма, — бо вождь не був красномовець і говорив про те, що звучало останні дні над світом у чорних рядках телеграм.

Він наче не докінчив доповіді, — може так здавалось від того, що в кінці не сказав гасел і як сідав, не напився води й не обтирався хустинкою. Може тому, що обіперся об стіл ліктем і замислився, — тільки було таке вражіння, що доповідь не закінчилася і що відповідальне, значне слово мають сказати збори.

Наче вождь промовив: як будемо робити?.. Думайте, кажіть.

Оплесків було мало.

Хвилину збори вражено мовчали.

Тисячі три затурбованих очей зі всіх ярусів закинутого цирку дивились на середину, де на виспаній піском площині, за столом сиділа президія і обіч — доповідач.

Вгорі нерухомо висіли трапеції й кільця, а в продрані полотнини наївно синіло вечірне небо.

— Перше слово має товаришка Кошкина, — тихо, не порушуючи загального настрою, сказав голова зборів і встав.

До столу, кокетуючи сміливістю, занадто повільно, роздивляючись на ходу папірця, виходить дівчина в жовтих туфлях з „качиними“ носками, в чорній вузькій спідниці і в сорочці з галстуком. Постать її подібна до хлоп'ячої.

Кошкина говорить не в тон доповідачеві. Дуже повільно і з поважними інтонаціями:

— Я не знаю... Може мене назвуть опозиціонеркою, але я хочу подати свою думку відносно... питання широкої демократії.

Центральний Комітет — (павза) — на своїм пленумі — (павза) — розбираючи питання по доповіді товариша... зупинившись на пакті... про... більшістю голосів... виніс...

Збори слухають уважно, пильно. Задні кидають недокурки за стіну, протискаються наперед, виймають блокноти, спинаються навшпиньки, щоб добре бачити товаришку Кошкину.

Так цікавляться глянути на тих, хто протиставить себе партії. Хто на вождя показує пальцем і каже: — цей товариш!.. — Але сьогодні збори якось раптом починають шуміти.

Спочатку репліки:

— Заведи нову пластинку! Цю ти вже грала на попередніх зборах!

— Напийся води!

— Сідай, Кошка!..

Кошкина робить значну павзу і обводить очима збори...

Сьогодні важко прозвучали телеграми в промові — сьогодні чути, як гуде по світі зловісне, буряне. Сьогодні ніколи, — сьогодні тужавіє більшовицький дух і відбиває луну, що гуде над землею. Зловісно, буряно. Сидить задуманий вождь. Дивиться в землю, задумався і небо в прорваних полотнинах шаріється кривавими смугами, одсвічує захід.

Сьогодні ніколи...

— Геть пластинку!..

— К чортовій матері заготовлені конспекти!

— Прошу не перебивати!.. Отже, англоруський комітет... в справах Китаю... з рейок правильної...

Потім Кошкина кінчає. Повільно, демонстративно усміхаючись товаришам, іде до першого ряду й сідає між хлопцями. Сухий, синій товаришок (з торопкими очима, з синіми голеними щокми і з чорно-синім чубом) потискає їй руку, побідно поглядаючи на збори. Кошкину всім видно. Вона це почуває, розбитно розмовляє з сусідами, а іноді поривчасто занотовує щось у блокноті.

Збори тим часом любовно вітають Нагінка.

Ах—Нагінко! Поет комсомолії, що ніколи не написав ні рядка вірша, ні абзаца оповідання! Низенький райкомовець із сивими очима, із собачою, наперед витягнутою мордочкою, усмішкуватий і веселий.

Як Нагінко реагує на сьогоднішні збори в цирку?—Не знати. Флегматичне обличчя—тільки насічка від очей до скронь. Зараз почне. Оглядає збори й обдумує перше речення.

— Було раз так: нас перекинули в місто: мене, одну комсомолку Сашкину, хай їй легко гикнеться, та ще деяких. Ну, й ви розумієте,—партишкола, гуртожиток, „относительно мирное положение“, а в Сашкиної „туманние глаза і влажные губи“. Пролетарки теж такі бувають! За Сашкиною хлопці... В чім справа: публіка молода, кров густа, голова пуста—стріляють. Кому з нас не трапляється... І пролетарка, комсомолка, партишкольниця Сашкина починає крутити. Ну, розумієте,—жива людина, є щось таке... Так би мовити, з'явився попит на кокетство, і з'явилося кокетство... Да... Можна виправдати з точки зору історичного матеріалізму... А було це на Поділлі...

Вождь підняв голову, дивився на Нагінка напівздивовано, а комсомольці, повитавши шиї, впилися в промовця очима.

— Да. Враз комуністи відряджаються в літинську округу на викачку продподатку, а Літинщина це—бандит на бандиті, отаман на отамані, погром за погромом. Беремо гвинтовки і йдемо. Місяцями в лісах, на селах... Того вбили, того розпороли, той утік... Чутки все. Кожний фунт одвойовуємо. Шепель товчється десь під боком. То там налетів, то там шугнув... Так, товариші,—кокетство пропало в Сашкиної. З Сенькою в глуху лісову слобідку—то з Сенькою;—з Полянським, то з Полянським, а в крайнім разі, то й зі мною: мандрує, виступає, ночує під одною шинелею.

Збори ахнули сміхом.

Нагінко переждав, усміхнувся й підтвердив:

— Навіть зі мною. І ніяких інтрижок... Комсомольці, більшовики.

На найвищому шпилі, циркових лаштунків, над прорваною полотниною сіла ворона, подивилась круг себе й каркнула.

Нагінко підняв голову.

— Теж опозиціонерка, — каркає. До речі, про нашу комсомольську опозицію. Це ж кокетка і кокетка не тільки в час „относительно мирний“... Більшовики забувають усе в тяжку годину. Більшовик уміє забути себе, коли треба спаятись. А тут для того, щоб поккетувати „собственными мнениями“, готують удома трафаретки, роздають по командировках по всіх районах і готуються виступати все одно, яка б доповідь не стояла. Сьогодні, товаришко Кошкина, „жарти-жартами...“

Нагінко затримався. Хтось підказав:

— А хвіст на-бік.

Нагінко пропустив репліку повз вуха.

— А хвіст на-бік,—хтось сказав голосніше з другого кінця.

Нагінко мовчав.

— А хвіст на-бік!—повторив перший голос.

— Да,—сказав Нагінко.—Жарти-жартами, а Кошкиних можна прикошкати, коли будуть плутатись під ногами в цей час. Жаль, товариші,

просто жаль людей! Жаль цих унутрішніх емігрантів... Я вам зачитаю зараз рядок з листа мого товариша. Цей товариш був посвоєму опозиційно настроєний до комсомолу... Власне, він боровся з комсомольським йолопством. Його зацькували й відштовхнули на деякий час від організації. Тепер він знову з нами. Він пише з провінції.

„... Нам, отрокам революції, не уневолювати себе, своєї сили й можливостей в інтелігентську еміграцію... в себе. Чутки сюди доходять—війна нависла над головою. Ну, що-ж. Кинемо наші дискусії про індивідуалізм і бюрократизм; про методи і про троцькизм! Ахнемо пісню... ту, що стала архаїзмом... Бачу новий комсомол, той повнокровний і свіжий, що був колись, той героїчний і самовідданий! Цикл нашої роботи вривається. Почнемо знову з набутим досвідом.

Юрко Гармата“.

Лара вже по листу пізнала, що пише Юрко.

Вона вся засвітилася:

— А дивись ти, він витриманий хлопець! Мені він пише, що спокійний, що робить у районі та на цукроварні і тепер вступає до партії. Його ж у комсомолі поновили. Нагінко нажав, де треба було. Що хочеш, а Юрко—комсомолець.

Нагінко кінчав:

— Опонувати тезам Кошкиної вважаю зайвим. По доповіді скажу одне:—це, що ми чули всі: війни не хочемо... Але, коли я проходжу коло ЦК і дивлюся на освітлені вікна в залі, де засідає політбюро, коли я сиджу на виробничій комісії ХПЗ, коли я відвідую фабзавуч,—я знаю: там скрізь говорять про те, як узяти земну кулю. Це теж війна. Будьмо героїчні та самовіддані і в цій війні. Це ж облога земної кулі!

Кінець

Харків—Поділля—Крим.
1925—1928.